

Amerikan Modeli: İnanç ile Özgürlüğün Buluşması*

Ömer Çaha**

Amerikan siyasal sisteminin, modernleşme düşünürlerini şaşırtan biçimde, kendine özgü bir modele sahip olduğuna ilişkin tespiti Alexis de Tocqueville, yaklaşık yüz elli yıl önce yapmıştı. Aristokratik bir gelenekten yoksun olan Amerikan demokrasisinin hangi dinamiklere dayanarak geliştiğini merak eden Tocqueville, bu soruya cevap vermek üzere 1850'de "Amerika'da Demokrasi" adlı eserini kaleme almıştı. Tocqueville bu çalışmada Amerikan demokrasisinin, Avrupa'dakinden farklı olarak sosyal grupların omuzları üzerine bina edildiğini iddia etmekteydi. Aristokratik bir geleneğe ve aynı zamanda sosyal sınıfların yer aldığı tarihsel bir arka plâna sahip Avrupa'da demokrasi, devletin sosyal sınıflar arasında hakemlik yapacak tarzda bir rol üstlenmesiyle gelişmişti. Dolayısıyla Avrupa'daki demokrasinin ana dinamiklerini geleneksel ve modern sosyal sınıflar oluşturmuştu. Oysa bu tarihsel arka plândan yoksun olan Amerika, bağımsızlığını ilân ettikten kısa bir süre sonra dünyada emsali görülmeyen Cumhuriyetli bir demokratik sistemi inşa etmeyi başarmıştı.¹ Tocqu-

eville'in Amerikan siyasal sistemiyle ilgili dikkate değer tespiti, bu sistemin sosyal gruplar etrafında oluşturduğu çoğulcu yapısıyla ilgiliydi. Amerikan demokrasisini ayakta tutan sosyal gruplar içinde yer alan dinî gruplar Tocqueville'in özel olarak üzerinde durduğu kesimleri oluşturmaktaydı. Tocqueville dinî grupların daha o tarihlerde Amerikan demokrasisinin ana dinamiklerinden, hatta ana dayanaklarından birini oluşturduğunu ileri sürmekteydi.²

Tocqueville'den yaklaşık yüz yıl sonra Amerikan toplumunda giderek artan biçimde dine kayma eğilimi gözlenmeye başlandı. Amerika'nın Soğuk Savaş dönemi boyunca materyalist sosyalist blokun karşısında yer almasıyla üstlendiği misyon Amerika'daki din-darlaşma trendine daha fazla ivme kazandırmış oldu. Soğuk Savaş döneminde materyalist sosyalist rejim karşısında demokratik batı dünyasının başında yer alan Amerikan devleti, toplumu bu yönde motive edebilmek

başlangıçta cumhuriyetlerden çok monarşik rejimlerde gelişti. Demokrasinin gelişemediği az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki en yaygın yönetim biçiminin cumhuriyet olduğunu unutmamak lâzım. Cumhuriyeti demokratik temeller üzerine inşa eden ilk toplum Amerikalılardır.

² Bkz. Alexis de Tocqueville, *American Democracy*, Vol. 1, New York: Knopf, 1945.

** Prof. Dr., Fatih Üniversitesi Öğretim Üyesi.

¹ Dünya üzerindeki cumhuriyetlerin uzun zaman demokrasiye direndiği bilinmektedir. Avrupa'da demokratik rejimler

için dinî değerlere ve sembollere özel bir önem ve ağırlık vermiştir. Bunun bir sonucu olarak devlet en tepe noktasından en alt kademelerine kadar dinsel değerler ve sembollerle iç içe geçmeye başlamıştır. Örneğin 1950'den itibaren devlet başkanları için ayinli ve dualı sabah kahvaltısı geleneği başlamıştır. Bu gelenek giderek belediye başkanlarını ve senatörleri de içine alacak kadar yaygınlaşmıştır. Amerikan Kongresi 1954 yılında aldığı bir kararla Amerika'nın materyalist sosyalist rejimden farklılığını vurgulamak üzere "Tanrı'nın Gölgesinde Bir Millet" (*One Nation Under God*) ibaresini resmi bir anlayış hâline getirmiştir. Aynı Kongre 1956 yılında da paraların üzerine "Tanrı'ya güveniyoruz" (*In God We Trust*) ifadesinin yer almasını sağlayan bir karar almıştır.³ Amerika'nın Soğuk Savaş döneminde kazanmış olduğu bu özel misyon sonraki yıllarda da artarak devam etmiş ve bugün Amerikan devleti ve siyaseti, dinî değerlerle büyük ölçüde yoğrulacak duruma gelmiştir.

Amerika'nın soğuk savaş dönemi boyunca üstlendiği özel misyondan hareket ederek bir çok araştırmacı veya düşünür, Amerika'daki dindarlaşma eğilimini bu özel misyona bağlamaya çalışmaktadır. Hâlbuki bu çalışma, Amerika'daki dindarlaşma eğilimindeki artışın yanı sıra, dinî grupların kamusal alandaki etkinliğinin "Amerikan modeli" dediğimiz bir modelden kaynaklandığını ortaya koymaya çalışacaktır. Amerikan modelinin arkasındaki felsefe, Tanrı inancı ile özgürlük sevdasını aynı potada buluşturmayı ve ikisini birlikte ahenkli bir şekilde harmanlamayı başar-

mıştır. Amerika, özgürlükçü seküler bir sistem ile dindar bir toplumu bir arada tutmayı, hatta birinin varlığını diğerinin gelişimi için gerekli kılmayı başaran ender toplumlardan biridir. Çalışma bu tespitten hareketle Amerikan modelini var eden felsefî arka plâna inecek ve Amerikan siyasetinde din-devlet ilişkilerini analiz edecektir. Amerikan modelinin temel özellikleri ve dünyanın diğer toplumları için ne anlam ifade ettiği ayrıca üzerinde durulan bir husus olacaktır. Çalışma bu yönüyle, 11 Eylül olaylarından sonra dünyanın gündemine daha fazla gelmiş bulunan Amerika'nın, dünya siyasetinin en etkin gücü olmasından dolayı da dünyamızın, geleceğini anlamamız açısından anlamlı olacaktır.

Amerikan Modelinin Temeli: Tanrı İnancı ve Özgürlük Tutkusu

Amerikan uygarlığının temelinde yer alan ana unsur Püriten inancıdır. İngiltere'de Calvin'in öğretisine dayanarak onbeşinci yüzyılın sonu ile onaltıncı yüzyılın başında gelişen Püritenizmin temel felsefesi özel olarak İngiltere Kilisesi'ni, genel olarak da toplumu pislikten, kötülükten ve yozlaşmadan arındırarak temizlemektir. *Purify* (temizleme) kavramından türeyen Püritenizm, Kiliseyi, kendisine hâkim olan gevşek ve yoz görüntüden kurtararak tertemiz, güvenilir, emin ve sâlim bir kurum hâline getirmeyi hedeflemiştir. Protestan öğretilerinden beslenen Püritenler ortaya çıktıkları çağda ve toplumda hâkim olan dinî ve siyasî zümre ile karşı karşıya gelmiş, onların beğenmedikleri politikalarını eleştirmiş ve hâkimiyetlerini reddetmişlerdir. Bu da, Avrupa'nın genel olarak Protestan çıkışla çalkalandığı bir dönemde, bu felsefeye dayanan Püritenlerin İngiltere sathında zulüm ve eziyet görmelerine ve kovuşturmalara maruz kalmalarına yol açmıştır. Bu bakımdan Püritenler on altıncı yüzyılın başından itibaren kendilerine yeni bir vatan olarak Amerika'yı

³ Kongrenin bu kararını iptal etmek için Amerika'daki seküler gruplar Anayasa Mahkemesine başvurmuş, ancak Mahkeme Kongrenin kararını haklı bulmuştur. Amerikan Anayasa Mahkemesi'nin Amerika'daki seküler sistemin en temel koruyucusu olduğunu unutmamak lâzımdır. Bkz. James E. Wood, Jr., "Public Religion Vis-à-Vis the Prophetic Role of Religion" in *The Power of Religious Publics: Staking Claims in American Society*, ed. William H. Swatos ve James K. Wellman, Westport, Connecticut and London: 1999, s. 39.

seçmiş ve buraya göç etmişlerdir. Avrupa'dan Amerika'ya göç eden ilk kuşağın yaklaşık % 75'i Püriten inancı benimseyen insanlardan oluşmuştur.⁴ İlk kuşak Amerikan yöneticiler de hemen hemen tümüyle Püritenlerden oluşmuştur.

Püritenler için Amerika, yerleşme amacıyla göç ettikleri bir yer olmanın ötesinde bir anlama sahip olmuştur. Deyim yerindeyse Amerika, Püritenlerin yeni "Filistin"i, başka bir deyişle kendilerine vaat edilen kutsal vatan olarak algılanmıştır. Püritenler bu göçlerini "Çöldeki Hizmet" (*Errand in the Wilderness*) anlayışıyla kutsal bir görev olarak telâkki ederken, yeni vatan Amerika'yı da "Tepede Parlayan Bir Kent" (*Shining City on a Hill*) olarak kabul etmişlerdir. Püritenlerin Amerika'ya yükledikleri bu anlam kipi ve bu kipi ifade eden "Parlayan Kent" sloganı günümüze kadar birçok Amerikan Devlet Başkanı tarafından siyasî bir söylem olarak kullanıla gelmiştir.⁵ Amerikan liderler başlangıcından beri ülkelerinin Tanrı tarafından görevlendirilmiş özel bir misyona ve yazgıya sahip olduğuna inanmışlardır. Bu misyonu en iyi ifade eden sembol New Jersey sınırları içinde bulunan Özgürlük Abidesinde göze çarpmaktadır. Özgürlük Abidesi, başında yedi çıkıntılı bir taş, bir elinde kitap, diğer elinde ise ileriye doğru uzatmak üzere bir meşale bulunan büyük bir bayan heykelinden oluşmaktadır. Heykelin başındaki taşlar dünyanın yedi bölgesini, elindeki kitap Kitab-ı Mukaddes'i, meşale ise dünyayı aydınlatacak olan ışığı temsil etmektedir.⁶ Özgürlük Abidesi tam anlamıyla Püritenlerin Amerikan devletine yüklediği misyonu, onların bilinçaltındaki ye-

ni vatanın dünya insanlarını aydınlatma yükümlülüğünü bariz biçimde sembolize etmektedir.

Calvinci Protestanlığın en temel özelliklerinden biri bireyle Tanrı arasındaki aracı kurumları devreden çıkarmak, dolayısıyla kilisenin hiyerarşik yapısına son vererek bireyi Tanrısıyla baş başa bırakmaktır. Bu teolojiden beslenen Püritenler, hiyerarşik dinî otoritenin yanı sıra, geleneksel ve hiyerarşik siyasal otoritenin de meşruiyetini sorgulamışlardır. Bu da her şeyden önce kralların tanrısal ve kutsal varlıklar olduğuna ilişkin geleneksel siyasal anlayışı reddetmeleri anlamına gelmiştir. Kralların Tanrısal varlıklar olduğu yolundaki doktrini reddeden Püritenler, bunun yerine "sözleşme teolojisini" geliştirmişlerdir. Bu teolojiye göre inananlar herhangi bir kralın otoritesine körü körüne bağlanmak yerine, Tanrılarıyla bir sözleşme yaparak kendi kendilerini yönetirler. Tanrılarıyla sözleşmeleri kendi aralarında yapacakları sözleşme ile mümkün olacaktır. Gerek siya organizasyonu, gerekse ibadet organizasyonunu da Püritenler bu ilkeye göre yapmışlardır. Bu bakımdan *Congregation* (müminlerin toplanma yeri) anlayışına dayanan Püriten Kiliseler herhangi bir merkeze ya da otoriteye bağlı değil; tamamen otonom, kendi kendini yönetebilen bir yapıya sahip olmuşlardır. Bu teolojiyi siyaset anlayışına da yansıtan Püritenler başından beri İngiliz hükümetine bağlılığı reddetmiş, İngiliz hükümetinin Amerikan kolonileri üzerindeki tahakkümüne karşı derinden derine bir nefret beslemişlerdir.

Püritenler Tanrı ile birey arasındaki her tür otoriteyi reddettikleri ve bireylerin tek başlarına Tanrıları ile diyalog kurmaları gerektiğini savundukları için eğitim kavramına büyük bir önem vermişlerdir. Püritenler Amerika'ya yerleşir yerleşmez eğitim ve kültür seviyelerini geliştirerek, bireylerin Kitab-ı Mukaddes'in yanı sıra, Lâtin ve Grek alfabesinde yazılmış olan metinleri kendi başları-

⁴ Robert B. Fowler ve Allen D. Hertzke, *Religion and Politics in America: Faith, Culture and Strategic Choice*, USA: Westview Press, 1995, s. 4-5.

⁵ Bu ifadeyi en fazla kullanan, Başkan R. Reagan olmuştur.

⁶ Abidede yer alan kitabın bilimi temsil ettiğini düşünenler olmakla birlikte, genel kanaat Kitab-ı Mukaddes'i temsil ettiği yolundadır.

na okuyabilmelerini sağlamak üzere eğitim kurumları inşa etmeye başlamışlardır. Amerika'da ilk dönemlerde ortaya çıkan ilk, orta, kolej ve üniversite düzeyindeki eğitim kurumlarının hemen hemen tümü bu amaçla kurulmuştur.⁷ Bugün dünyanın en saygın üniversiteleri arasında yerini alan Harvard Üniversitesi, Püritenler tarafından bu amaca hizmet etmek üzere bir kolej olarak eğitim hayatına başlamıştır. Harvard'ın o zamanki müfredatı fen bilimlerini de kapsamasına rağmen, ağırlıklı olarak dinsel teoloji içeren bir müfredat yapısına sahip olmuştur. Amerika'daki ilk, orta, kolej ve üniversite düzeyindeki eğitim kurumlarının ezici çoğunluğunun kiliseler tarafından kurulmuş olması ve bugün de onlar tarafından yönetiliyor olmasının arka plânında bu Püriten doktrin yatmaktadır. Püriten doktrin, Katolik ve Ortodoks mezheplerini de bu yönde derinden etkileyerek eğitim hayatına eğilmelerini ve burada ağırlığı ele geçirmelerini sağlamıştır.

Amerikan bağımsızlık savaşının başlatılmasında Püriten bilinçaltı ve bu bilinçaltının Amerikan topraklarında şekillendirmek istediği idealin büyük bir payı vardır. Püritenler Amerika'ya geldiklerinden beri gerek maruz kaldıkları sıkıntılardan, gerekse teolojik gerekçelerden dolayı İngiliz hükümetini daima Musa'yı diyarından eden Firavun gibi algılamış ve ona karşı bir husumet beslemişlerdir. On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru İngiliz hükümetinin dinî konularla ilgili iki çabası kolonilerin tepkisini çekmiş, bu konudaki rahatsızlıklar ekonomi alanındaki rahatsızlıkla birleşince başkaldırı hareketi başlamıştır. Bu iki olaydan birincisi İngiliz hükümetinin koloniler için bir Anglikan papaz göndermek, dolayısıyla buralardaki kiliseleri İngiliz Anglikan Kilisesi'ne bağlı hâle getir-

mek olmuştur. Bu, dinin ve dinî yaşamın İngiliz hükümeti tarafından kontrolü anlamına geldiği için Püritenlerin teolojik olarak köklü biçimde karşı oldukları bir politikaydı. İkincisi ise Fransızların Kızılderililerle savaşı sonrasında ele geçirdikleri Québec'te bir Katolik Kilise kurmaları ve bu konuda İngiliz hükümeti ile anlaşma sağlamaları konusu olmuştur. Katolizme köklü biçimde karşı olan İngiliz kolonileri kendi bölgelerinde bağımsız bir Katolik eyaletin oluşmasına şiddetle karşı çıkmış, bu konuyu Fransa ile anlaşmaya varan İngiliz hükümetine karşı bir başkaldırı gerekçesi olarak kabul etmişlerdir.

Bu iki dinî gerekçe ve bunun arka plânındaki Püriten bilinçaltı İngiliz hükümetinin 1760'li yıllarda ilâve vergiler getirme politikasıyla birlikte iyice gün yüzüne çıktı ve başkaldırı hareketi başladı. Kanada'nın Amerikan yakasında 1763 yılına kadar süren Fransa'yla savaş İngiliz hükümetine ciddi anlamda bir maliyet getirmişti. Bu maliyeti karşılamak üzere hükümet Amerika'daki on üç kolonisine çay, şeker ve damga vergisi koymaya kalkışınca koloniler arasındaki huzursuzluk açıktan ifade edilmeye başlanmış ve "temsil edilmeden vergi yok" sloganıyla bu huzursuzluk bir başkaldırı hareketini ateşlemiştir. Başkaldırı hareketi 1776 yılında Thomas Jefferson tarafından kaleme alınan Bağımsızlık Bildirgesi'nin ilânıyla birlikte kısa bir sürede İngiliz hükümetine karşı bir savaşa dönüşmüş; birkaç yıl süren savaşın sonunda da onüç Amerikan kolonisi bağımsızlığını ilân ederek anayasal bir federal sisteme kavuşmuştur.

Bağımsızlık savaşının biri seküler, biri de dinî olmak üzere iç içe geçmiş iki kanadının bulunduğunu söylemek mümkün. Dinî grupların yukarıda ifade ettiğimiz gibi beslendikleri temel teoloji Püriten öğreti olmuştur. Seküler kesimin beslendiği felsefî öğreti ise liberalizmdir. Bu kesim büyük ölçüde John Locke'un felsefesinden esinlenmiş, hatta baş-

⁷ A. James Rechley, *Religion in American Public Life*, Washington D.C.: The Brookings Institution, 1985, s. 33-68.

kaldırı gerekçesi olarak da Locke'un temel varsayımlarını kabul etmiştir.⁸ Ancak gerek seküler liderler, gerekse dinî grupların İngiliz hükümetine karşı verdikleri savaşta kullandıkları temel referans ve söylem dinî içerikli olmuştur. İki kanat da İngiltere'yi âdeta eski Mısır'ın yerine koyan, Kutsal Metindeki negatif metaforun merkezine yerleştiren bir duygu ile savaşmışlardır. Dinî gruplar çoğunlukta olmalarına rağmen, liberal düşünceden beslenen seküler kesime karşı toleranslı olmuştur. Aynı toleransı seküler grupların da dinî gruplara karşı gösterdiklerini görüyoruz. Savaştan sonra ilân edilen Bağımsızlık Bildirgesinde liberal düşüncenin temel öğretisi dinî grupların beğenisini de kazanacak bir format içinde verilmiştir. Amerikan Anayasası'nın temelini oluşturan Bağımsızlık Bildirgesi bir dindarı da memnun edecek bir üslupla John Locke felsefesinin bir manifestosu şeklinde hazırlanmıştır. Bağımsızlık Bildirgesi'nde Tanrı ibaresi, her kesimi memnun edecek şekilde Tanrı ibaresi, "Tabiatın Tanrısı", "Yaratıcı", "Yeryüzünün Yüce Yargıcı" ve "Kutsal Tanrı" şeklinde dört farklı biçimde ifade edilmiştir.⁹

Dinî gruplar Amerikan uygarlığına Püriten inanç sistemiyle katkıda bulunurken, seküler düşünürler liberal siyaset düşüncesiyle katkı sağladılar.¹⁰ Amerikan bağımsızlığını sağlayan kurucuların hemen hemen tümü John

Locke tarafından geliştirilen liberal düşünceyi benimseyen kişilerdi. Thomas Jefferson, James Madison, George Washington, Benjamin Franklin, John Adams, Thomas Paine gibi kurucu ve aynı zamanda bağımsızlığın entelektüel öncüleri koyu dindar insanlar olmamakla birlikte Hristiyanlığı ahlâkî ve manevî sistemin temel referansı olarak kabul etmişlerdir. Bazısı kilisenin müdavimleri arasında yer alan kurucular, inanç özgürlüğünü her şeyin üzerinde tutan bir anlayışı benimsemişlerdi. İnanç özgürlüğü onlar için hem yeni Amerika için vazgeçilmez bir yaşam biçimi hem de dinin kendi içindeki zenginliği için kaçınılmaz bir fırsat olacaktı.¹¹

Kurucuların, Amerikan uygarlığını üç noktayı göz önünde bulundurarak şekillendirmek istediklerini söyleyebiliriz. Kurucular birinci olarak, Amerikan toplumunun büyük bir dinsel çoğulculuk potansiyeline sahip olduğunu sezmiş ve Amerika'yı buna müsait bir atmosfer hâline getirmeye çalışmışlardır. Nitekim bağımsızlık yıllarına kadar yaklaşık % 90'ı İngiliz kökenli Protestan olan Amerika nüfusu, bağımsızlık sonrasında başta Polonya, İrlanda, İspanya ve İtalya gibi Katolik ülkelerden olmak üzere dünya coğrafyasının değişik bölgelerinden gelen değişik inançtan insanlarla birlikte büyük bir zenginlik kazanmıştır. Dinsel çoğulculuğu sağlamanın yolunun inanç özgürlüğünden geçtiğini bilen kurucular bunu sağlamak için ikinci olarak devletin tarafsızlığını ifade eden seküler bir sistem kurmayı gerekli görmüşlerdir. İnanç özgürlüğünün ve dinsel zenginliğin ancak devlet tahakkümünün dışında kalmasıyla mümkün olabileceğini düşünen kurucular bu bakımdan kilise ile devlet arasında bir ayırım duvarı örererek (*the wall of separation*) iki kurumu birbirinden keskin hatlarla ayır-

⁸ John Locke, bireylerin tabii hukukun bir gereği olarak sahip oldukları yaşam, mülkiyet ve hürriyet gibi temel ve vazgeçilmez haklarını korumak üzere kendi aralarında yaptıkları bir sözleşme ile yönetimi oluşturduklarını ve yetkilerini bu yönetime devrettiklerini düşünür. Yönetim kendisinden beklenen görevleri yerine getirmediği takdirde bireylerin başkaldırarak yetkilerini tekrar geri alma hakları olduğunu kabul eder. Bkz. *Two Treatises of Civil Government*, London: Everyman's Library, 1970. Kitabın 2. bölümü olan *The Second Treaties of Government* adlı bölüm bu sözleşmenin oluşumuna ayrılmıştır.

⁹ Bkz. *The Declaration of Independence and the Constitution of the United States of America*, Washington D.C.: Cato Institute, 2001.

¹⁰ Her ne kadar Batı uygarlığının bir versiyonunu oluştursa da Amerika kendine özgü özelliklerden dolayı özgün bir uygarlık olarak düşünülebilir.

¹¹ Marty E. Marty, "The *the* Public and the Public's Publicus", *The Power of Religious Publicus*, s. 105-106.

miş, devleti tüm inançlar arasında tarafsız bir kurum hâline getirmişlerdir. Kurucular üçüncü olarak Amerika'yı Püritenlerin bilinçaltındaki misyona göre, yani bir "dünya devleti" olarak kurmak istemişlerdir. Bunun da yolu devletin tarafsızlığından, dolayısıyla tüm inançlar arasında aynı mesafede durmasından geçmiştir. Bu nedenle Amerikan Anayasası'nda dine hiçbir şekilde yer verilmemiştir. Amerikan siyasal sisteminin bu özelliği resmî yette devletin herhangi bir dinin tahakkümü altında girmesini önlemiştir.

Amerikan siyasal sistemi, özgürlükçü seküler bir anayasa ile güvence altına alınmıştır. Amerikan anayasası, liberal düşüncenin bir manifestosu şeklinde olan Bağımsızlık Bildirgesinin omurgası üzerine bina edilmiştir. Bağımsızlık Bildirgesinin özünü ise temel hak ve hürriyetlere ilişkin deklârasyon oluşturmaktadır. Bu bakımdan anayasanın özünü temel hak ve hürriyetlerin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Anayasanın ruhuna hâkim olan temel düşünce devletin tarafsızlığı ve inanç özgürlüğü ilkesi olmuştur. Anayasanın altıncı maddesi, devletin ve devlet adamlarının tarafsızlığını açık biçimde ortaya koymaktadır: "Senatörler, temsilciler, diğer devlet yetkilileri, tüm yürütme ve yargı mercileri bu anayasayı tasdik etme ve destekleme konusunda yemin etmek zorundadırlar; ancak Birleşik Devletler altında hiçbir mercî ya da kamu görevi için herhangi bir inanç şart olarak aranmayacaktır". Anayasanın bu maddesi devletin tüm inançlara karşı aynı mesafede durmasını ve hiçbirine karşı herhangi bir ayrıcalıkta bulunmamasını açıkça ilân etmektedir. Anayasanın birinci ek maddesi ise inanç özgürlüğünü bariz biçimde deklâre etmektedir: "Kongre, herhangi bir dinî kurumu saygın kabul eden ya da rahatça hareket etmesini yasaklayan; ifade ve yayın hürriyetini kısıtlayan; halkın barışçı bir şekilde toplantı yapma hakkını daraltan ve hükümetin yanlış

uygulamasına karşı dilekçe toplama hakkını sınırlandıran bir yasayı hiçbir şekilde çıkarmaz." Anayasanın altıncı maddesi devletin değişik inançlar arasındaki tarafsızlığını ilân ederken, birinci ek madde inançların önündeki her tür engeli ortadan kaldırmaktadır. Hatta daha da ileri giderek kongre üyelerinin iradesini halkın hür seçimi karşısında sınırlandırmaktadır. Başka bir deyişle, toplumun seçme ve yaşama hürriyetini Kongre üyelerinin iradesinin üzerine çıkarmaktadır. Anayasanın ek on dördüncü maddesi de bu iki maddeyi pekiştirici şekilde devletin herhangi bir inanca hiçbir şekilde imtiyaz sağlayamayacağını, tüm inançların mutlak şekilde serbest olması gerektiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Anayasa maddelerinin toplumun lehine özgürlükçü bir yorumla yürürlükte kalmasını sağlamak amacıyla Yüksek Mahkeme teşekkül etmiştir. Yüksek mahkemeye hâkim olan anlayış da en az bir özgürlük manifestosu niteliğindeki Amerikan Anayasası kadar özgürlükçüdür. Yüksek Mahkeme'nin, karşısına gelen davalarda göz önünde bulundurduğu iki temel kriter "özgürlük" ve "eşitlik" ilkelelidir. Mahkeme başta dinî özgürlükler olmak üzere her tür özgürlüğü teminat altına almanın yanı sıra, inançlar arasındaki eşit muameleyi titizlikle korumaya çalışmaktadır. Bununla birlikte temel insan hakları ilkesine büyük bir önem verdiği için insan haklarına aykırı olduğunu düşündüğü hususlarda kesin tavrını koyar. Meselâ, 1879 yılında Mormonlar arasında dinî bir görev olarak kabul edilen çok evliliği insan haklarına aykırı olduğu gerekçesinden hareketle reddetmiştir.¹²

¹² Mormonların merkezi olan Utah'ın bir Amerikan eyaleti hâline gelmesiyle birlikte Amerikan Kongresi çok evliliği yasaklayan bir karar almıştır. Bir Mormon olan Reynold bu kararı Yüksek Mahkemeye götürerek itirazda bulunmuş, ancak Mahkeme insan haklarını göz önünde bulundurarak Kongre'nin kararını haklı bulmuştur. Bkz. Phillip Hammond, "Can Religion Be Religious in Public?", *The Power of Religious Publicus*, s. 20.

Mahkeme iki eşliliğin insan onurunu zedeleyici olduğunu düşündüğü için, bunun yasaklanması konusunda Kongre tarafından alınan kararı doğru bulmuştur.

Yüksek Mahkeme, başkasının özgürlüğünü kısıtlayıcı olmayan dinî pratikleri ise genelde serbest bırakıcı yönde karar almaktadır. Meselâ 1986 yılında Yahudilerin inançları gereği başlarına geçirdikleri takkenin (*yarmülk*) orduda takılmasını yasaklayan kararı iptal ederek askerlik esnasında bunu yapabilmelerinin yolunu açmıştır. Mahkeme bu eylemi dinî özgürlük çerçevesinde kabul etmiş ve bu özgürlüğün hiçbir şekilde askıya alınamayacağına karar vermiştir. Yüksek Mahkeme aynı şekilde Florida'da Santeria inancına mensup olanların hayvan kesme ritüellerinin Florida mahkemesi tarafından yasaklanması üzerine kendisine intikal eden itirazı haklı bulmuş ve bu ritüele izin vermiştir. Burada Yahudilerin koşer ve Müslümanların kurban pratiklerinin serbestliğini örnek göstererek eşitlik ilkesine göre karar vermiştir. Yüksek Mahkeme'nin titizlikle göz önünde bulundurduğu insan hakları, özgürlük ve eşitlik ilkesinin yanı sıra, Amerikan ruhunu oluşturan değerleri de göz önünde bulundurduğu gözlenmektedir. Meselâ 1979 yılında bir ateistin paraların üzerindeki "Tanrı'ya Güveniriz" ibaresinin silinmesi için Yüksek Mahkeme nezdinde açtığı davayı kaybetmesi bunun bir örneğini oluşturmaktadır.¹³ Yine seküler grupların okul kampüslerindeki dinî faaliyetler, mezuniyet esnasında yapılan dinî ayinler, okullarda açılan İncil Kulüpleri aleyhine açtıkları davaların tümünü kaybetmeleri Yüksek Mahkeme'nin Amerikan kuruluşunun temelinde yer alan değerlere karşı saygılı bir tutum içinde olduğunu göstermektedir. Mahkeme bu tür davalara konu olan eylem-

leri okul idarelerinin değişik inançlar arasındaki eşitlik ilkesini ihlâl etmedikleri sürece dinsel özgürlük çerçevesinde değerlendirmiş ve serbest kalmaları yönünde hüküm vermiştir.

Kısaca, Amerikan modelinin temeli Tanrı inancı ile özgürlüğün birleşimine dayanmaktadır. Dünyada Amerikalılar kadar Tanrı aşkı ile özgürlük sevdasını bir arada tutmayı başaran bir toplum daha yoktur. Tocqueville'in dediği gibi "dünyada Amerika kadar Hristiyanlığın insan ruhu üzerinde nüfuz sağladığı bir ülke daha yoktur."¹⁴ Tocqueville'den sonra dinin Amerikan toplumu üzerindeki etkisi giderek artmıştır. Zira Tocqueville meşhur gözlemini yaptığı sıralarda Amerika, başta Katolikler olmak üzere dünyadaki diğer dinlerin akınına henüz tam anlamıyla uğramamıştı; ondan sonra bugünkü tablonun ortaya çıkmasını sağlayan değişik dünya toplumlarının ve dinlerinin bir çekim alanı haline geldi. Amerikan kurucularının temelini attığı özgürlükçü siyasal sisteme dahil olan bu kültürler ve dinler, Amerikan toplum ve kültür hayatını çeşitlendirerek Amerikan uygarlığının bugünkü noktaya gelmesine katkıda buldular. Özgürlükle inancın sentezini yapan Amerikan modeli, değişik dinsel kültürel varlıkları birer tehdit olarak değil, aksine birer zenginleştirici unsur olarak kabul etmek suretiyle Amerikan ruhunu oluşturdu. Tocqueville Amerika'yı, Fransa'nın şahsında Avrupa ile karşılaştırdığında şu ifadelerle yer vermektedir: "Fransa'da özgürlüğün ruhu ile dinin ruhunun daima karşıt yönlerde seyrettiğini gördüm. Oysa Amerika'da ikisinin dostça bir arada bulunduğunu ve birlikte ülkeye hükmettiklerini gördüm."¹⁵ Gerçekte Fransız aydınlanması başta olmak üzere, Kıta Avrupası'nda ortaya çıkan modernleşme düşüncesi Tanrı'ya bir meydan okuma şek-

¹³ Robert B. Fowler and Allen D. Hertzke, *Religion and Politics in America*, s. 221-225.

¹⁴ De Tocqueville, *American Democracy*, Vol. 1, s.308.

¹⁵ Tocqueville, *a.g.e.*

linde gelişti ve uzun zaman (İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar) Tanrı ile neredeyse buluşamadı. Bunun sonucunda insanlığın en şanlı, en kanlı yüzyılları Avrupa'nın son birkaç yüzyıllık tarihinde ortaya çıktı. Oysa Amerikalılar tarih sahnesine dinle birlikte çıktılar ve dinî değerlerle seküler değerleri bir arada tutan bir sistemin temelini attılar. Bu sistem bir yandan seküler özgürlüklerin önünü açarken, bir yandan da dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen türden bir dinsel çoğulculuk ortaya çıkardı.

Amerikan Uygarlığının Ruhu Politeizm

Farklılık ve özgürlük Amerikan toplumunun en önemli iki değeri olarak dikkat çekmektedir. Amerika'da toplumsal farklılığın en fazla ön plâna çıktığı alan, hiç kuşkusuz dinsel alandır. Amerika'da büyük bir çoğunluğu Hristiyanlık içinde olmak üzere bin beş yüz civarında farklı inanç sisteminin bulunduğu tahmin edilmektedir. Amerikan toplumunun en baskın dinî inancı Hristiyanlıktır. Ancak Hristiyanlığın yanı sıra, az ya da çok, dünyadaki birçok dinden burada izler görmek mümkündür. Amerika'ya gelenler kuşkusuz beraberlerinde dinsel ve kültürel kimliklerini de getirmektedirler. Her yıl on binlerce kişinin göçmenlik statüsü ya da değişik yollarla ülkeye giriş yaptığı göz önünde bulundurulduğunda Amerika'nın her geçen gün bir dünya başkenti hâline geldiğini tahmin etmek mümkün.¹⁶

Amerikan toplumunun yaklaşık % 90 düzeyindeki nüfusu değişik Hristiyan inancına bağlıdır. Geriye kalanlarsa dünyanın değişik dinlerine mensupturlar. Amerikan nüfusunun iki yüz yetmiş milyon civarında olduğu göz önünde bulundurulduğunda otuz

milyona yakın Hristiyan olmayan nüfusun burada yaşamakta olduğu tahmin edilebilir. Hristiyan grupları üç ana başlık altında toplamak mümkündür: dominant gruplar (*mainstream groups*), alt gruplar (*subline groups*) ve marjinal gruplar. En belirgin dominant iki akım Protestanlarla Katoliklerdir. Amerika'daki toplam Hristiyanların üçte ikisine yakın bir kısmı Protestan'dır. Amerika'nın kurucu dinsel kimliğini oluşturan Püritenler tümüyle Protestan inancına bağlı oldukları için Protestanlığın Amerikan uygarlığının aslı kimliğini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Dominant Protestan gruplar da kendi aralarında beş ana kola ayrılmaktadırlar. Babtist gruplar aşağı yukarı Protestanların % 60'lık bir kesimini oluşturmaktadır. Methodistler % 20'sini, geriye kalan % 20'lik kesimi ise Lutheran, Prespyterian ve Episcopalianlar oluşturmaktadır. Bu son üç grubun toplam Protestan nüfus içindeki oranları % 5 ile 10 arasında değişmektedir.¹⁷

İnanç sistemi bakımından bu Protestan gruplar arasında köklü bir fark bulunmamaktadır. Ancak ibadet şekli ve örgütlenme biçimleri bakımından aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu gruplar içinde en muhafazakâr olanı Babtistlerdir. Amerika'daki siyahî nüfusun ezici çoğunluğunun (% 80'den fazla) benimsediği inanç biçiminin Babtizm olduğu söylenebilir. Babtizmin dışındaki ana akımların genelde kökenleri Avrupa'daki kiliselere dayanmaktadır. Oysa Babtistlerin böyle bir tarihsel arka plânı yoktur. Başka bir deyişle Babtizm çoğunlukla Hristiyanlığı sonradan benimseyen, değişik milletlerden insanların bağlı olduğu bir inanç sistemidir. Protestan gruplar içinde en rasyonel olanları Methodistlerdir. Onlara göre inanç akıl ile uyum içinde olmalıdır. Kadın papaz atayan ilk

¹⁶ Amerika'daki farklılıkla ilgili kapsamlı bir çalışma için Bkz. Larry L. Naylor (ed.), *Cultural Diversity in the United States*, Westport, Connecticut and London, Bergin and Garvey, 1997.

¹⁷ Julia Mitchell Corbett, *Religion in America*, New Jersey: Prentice Hall, 1990, ss. 20-23

Hristiyan grup da Methodistlerdir. Lutherenler, Luther'in öğretisini takip eder ve ibadete çok büyük önem verirler. Bu Protestan çizgi daha çok İzlanda, İsveç, Norveç, Finlandiya ve Danimarka'dan gelen gruplar arasında yaygınlık kazanmakta ve Amerika'nın orta batı kesiminde yoğunlaşmaktadır. Episcopal Kiliseler İngiliz Anglikan Kilisesinin Amerika'daki versiyonunu oluşturmaktadır. Episcopallar köken olarak Anglikan Kilisesine bağlı olmakla birlikte Amerika'da tamamen bağımsız hâle gelmiş ve bu gelenekten büyük ölçüde kopmuştur.

Katolikler, Amerika'da Hristiyan nüfusun % 30'a yakın bir kısmını oluşturmaktadır. Katolikler, Amerika'nın kurucu unsuru Protestanlara göre, "sonradan gelme" bir statüye sahiptirler. Zira Roma Kilisesine bağlı ilk Katolik dalga Amerika'ya 1850'li yıllarda İrlandalı göçmenlerle birlikte gelmeye başladı. Takip eden on yıllarda ikinci bir Katolik dalga Almanya'dan geldi. Yirminci yüzyılın başında büyük bir Katolik dalganın daha Doğu ve Güney Avrupa'dan gelmesiyle birlikte Katolikler Amerikan yaşamında belirgin hâle gelmeye başladılar. Yirminci yüzyıl boyunca Amerika'ya Lâtin Amerika ülkelerinden akan Hispanik nüfusla birlikte Katolikler bugün Hristiyan nüfusun neredeyse üçte birine yaklaşırken, Hispanikler de Amerikan kültürüne damgasını vuracak duruma gelmiştir. Bir tahmine göre 2000 yılı itibariyle Amerika'daki tüm Katoliklerin yarısı Hispaniklerden oluşmakta ve bunların büyük bir kısmı İngilizce'yi kullanmadan Amerika'da yaşamlarını sürdürebilmektedirler.¹⁸

Amerika'daki Katolikler lokal örgütlenmelerinden dolayı liberal bir karakter kazanmışlardır. 1962-65 yılları arasında Papa XXIII.

John başkanlığında toplanan İkinci Konsül Amerika'daki Katoliklerin yaşamında önemli bir değişime imza atmıştır.¹⁹ İkinci Konsül, Katolikleri yakından ilgilendiren iki noktada önemli karar almıştır. Bunlardan birincisi Katolik lider grubunun yanı sıra, sıradan Katolik müminlerin de (*laymen*) kendi inançlarını yaşadıkları şartlara adapte etmelerine; ikinci olarak da Amerika'daki Piskoposların kendi yerel örgütlenmelerine izin vermiştir. Bunun üzerine tüm Katolikleri aynı çatı altında buluşturan yerel bir Katolik örgütlenme olan Birleşmiş Milletler Katolik Konferansı kurularak tüm Katoliklerin uyumunu sağlamaya çalışmaktadır. Teolojik bakımdan Roma Katolik Kilisesine bağlı olmakla birlikte bu üst kuruluş, Amerikan Katoliklerinin Amerikan şartlarına göre pratikler geliştirmelerine imkân sağlayan bir plâtfom oluşturmuştur.

İnanç bakımından Katoliklerle Protestanlar arasında çok derin farklılıklar bulunmaktadır. Protestanlardan farklı olarak Katolikler dinin "İncil" ve "Kilise" olmak üzere iki kaynağının olduğuna inanırlar. Katoliklerde Kilisenin ağırlığı en az İncil kadar fazladır. Bu inanç sisteminde Kilise yalnızca İncil'in yegâne resmî yorumlayıcısı değil, o aynı zamanda derin tarihi geleneğiyle Tanrısal vahyin kanallarından birini oluşturmaktadır. Bu bakımdan Kilise geleneği ile kutsal metin aynı ağırlıkta kabul edilmektedir. Hat-

¹⁹ İkinci Konsül'ün aldığı kararlardan biri de "dinler arası diyalog"dur. Aslında dinler arası diyalog ile Roma Katolik Kilisesi dinler arasındaki barış ve uzlaşmadan daha önemli bir şeye de dolaylı yoldan imza atmış oluyor. O da şudur: Hristiyanlık içinde gelişen üç mezhep (Katolik, Ortodoks ve Protestanlık) uzun zaman birbirlerini küfürle itham ederek kendi inançlarının yegane hakikat yolu olduğunu kabul etmekteydiler. Katolik Kilisesinin bu kararı dolaylı olarak diğer tüm inançların meşruluğunu tanımakta ve "tek hakikatlilikten çok hakikatliliğe" doğru yol almaktadır. Bugün Katoliklerin diğer inançlara (Amerika'da özellikle Müslümanlara) karşı genel olarak Protestanlardan daha hoşgörülü olmalarını sağlayan faktörlerden birinin İkinci Konsül kararları olduğu söylenebilir.

¹⁸ Michael Corbett and Julia Mitchell Corbett, *Politics and Religion in the United States*, New York and London: Garland Publishing Inc., 1999, s. 124.

ta pratikte, İncil yorumunu kendi tekeline aldığı için Kilise geleneği kutsal metinden daha ağırlıklı olarak Katoliklerin yaşamında yer alır. Kilise Babalarının tüm yazdıkları, Kilise Konsülünün tüm kararları ve Papaların tüm resmî açıklamaları Katolikler tarafından dinî gerçeğin ve İlâhî vahyin birer parçası olarak kabul edilmektedir.²⁰ Bu teolojik farklılığın yanında Katolikler gündelik yaşamlarında Protestanlara göre daha muhafazakârdırlar. Aile, komşuluk, hayır işleri, yardımlaşma, dayanışma ve çok çocukluluk gibi değerlere Protestanlara göre daha fazla bağlıdırlar. Boşanma, eşcinsellik, tek ebeveynli çocuk yapımı, kürtaj gibi konularda son derece hassastırlar.

Oysa Protestanlar Kutsal metni dinin yeğâne referansı olarak kabul etmektedirler. Onlar için Kilise bir inanç geleneğini değil, sadece ibadet amacıyla toplanılan bir mekânı temsil etmektedir. Kilise geleneği içinde ortaya çıkmış olan yorumlar inancın bir boyutu değil, birer tavsiye olarak kabul görmektedir. Calvin'in meşhur sloganı "Sadece İncilin Otoritesi" (*Sola Scriptura*) aşağı yukarı tüm Protestanlar tarafından kabul edilmektedir. Zaten Calvin ve Luther'in başlattığı Protest hareketin en temel özelliği Kilise hiyerarşisini reddetmek, Kutsal Metnin yorumunu Kilise aristokrasisinin tekeline çıkarmak, her Hristiyan'ın kendi başına ibadetini sağlamak, deyim yerindeyse her mümini kendi kendisinin papazı hâline getirmektir.²¹ Bu düşünceler bugün tüm Protestanlar ta-

rafından kabul edilmektedir. İnanç sistemi dışında Protestanlar pratik yaşamlarında da Katoliklerden önemli ölçüde ayrılmaktadırlar. Protestanlarda Kilise otoritesini ifade eden Papalık gibi bir kurum yoktur. Din adamları zümresi dünyadan el etek çekmek zorunda değildir. Normal birer insan olarak evlenip çocukluğa kavuşabilirler. Kiliseler hiyerarşik bir yapının birer şubesi olarak değil, müminlerin ibadetlerini yapmak üzere toplandıkları birer mekândır. Böyle olunca bir araya gelebilen, farklı bir inanç sistemi geliştirebilen her grup kendi kilisesini rahatça kurabilmektedir. Protestanlığın bireyle Kutsal Metin arasındaki aracı kurum olan Kilise hiyerarşisini kaldırmasıyla Protestanlık içinde muazzam bir zenginlik ortaya çıkmıştır. Amerika'da sayısı binleri bulan farklı yorum, pratik ve inanç sistemi Protestanlık içinde gelişebilmiştir.

Amerika'da Katolik ve Protestanlarla karşılaştırıldığında sayısı az olan Ortodoksların da giderek Amerikan yaşamına damgalarını vurmaya başladıklarını görmekteyiz. Sayıları yaklaşık beş milyonu bulan Ortodokslar çoğunlukla Yunan ve Rus Patriğine bağlıdırlar. Bununla birlikte İstanbul ve Kudüs Patriğine bağlı Ortodokslar da bulunmaktadır. Ortodokslar da diğer gruplar gibi son zamanlarda eğitim yaşamına büyük bir önem vermeye başlamışlardır. Başta teoloji okulları olmak üzere kolej, orta ve ilk öğretim düzeyinde eğitim hayatında boy göstermektedirler. Avrupa kökenli Hristiyan gruplar (WASP, *White Anglo Sakson Protestants*) arasında Ortodoksları âdeta farklı bir dine mensupmuş gibi uzak kabul edenlerin sayısı hayli fazladır.

Amerikan toplumundaki bu baskın dinî çizgilerin dışında Protestanlık içinden çıkıp gelişmiş olan çok sayıda alt grup niteliğinde dinsel grup bulunmaktadır. Bunların bazıları tüm Amerika sathında varlık göstermekte ve hızla gelişmektedir. Bunların başında Mormonlar, Kutsallık Hareketi (*Holiness Move-*

²⁰ Kilise otoritesini bu şekilde yorumlayan ilk Kilise Babalarından biri olan Saint Augustine "Kilise Tanrının yeryüzündeki yürüyüşüdür" diyerek Kilise kurumunu Tanrı'nın yeryüzünde somutlaşmış otoritesi olarak kabul etmiştir. Kilise Tanrısız otoritenin temsilcisi olunca devletin meşruiyeti de Kilisenin hizmetine girmesiyle mümkün olacaktır. Bu anlayış aynı zamanda "teokratik" siyasal anlayışın da ilk adımı sayılır. Bkz. Saint Augustine, *The City of God*, trans. Marcus Dods, New York: Modern Library, 1994.

²¹ Luther'in öğretisiyle ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Martin Brecht, *Martin Luther: Shaping and Defining the Reformation, 1521-1532*, Minneapolis: Fortress Press, 1990.

ment), Hristiyan Bilimciler (*Christian Scientists*), Yedinci Gün Habercileri (*Seventh-Day Adventists*), Yahova Şahitleri (*Jehovah's Witnesses*), Quakerler, Amishler ve Moon tarikatı gelmektedir. Bunların her biri Protestanlık içinde türemiş olmasına rağmen kendilerine ilişkin farklı birer inanç sistemi geliştirmişlerdir. Protestanlıktan radikal biçimde ayrılan grupların başında Mormonlar gelmektedir. Mormonlar İsa Mesih'in mesajının Kilisenin kuruluşundan sonra dejenere olduğuna inanmakta, bu bakımdan kendilerine gönderilen vahiy aracılığıyla İsa Mesih'in orijinal öğretisine dönmeye çağırmaktadırlar. Mormonların bir Peygamber olarak kabul ettikleri Joseph Smith (1805-1844), Mormon adında bir elçi aracılığıyla kendisine Tanrı tarafından gönderildiğini iddia ettiği altın tabletler üzerine Antik Mısır alfabesiyle yazılı mesajları on yıla yakın bir süre biriktirdikten sonra kitap hâline getirmiş ve "Mormonların İncili" adında farklı bir kitap olarak tebliğ etmeye başlamıştır. Tanrı'nın, kendisini kilisenin içinde bulunduğu yoz durumdan kurtarmak için özel bir elçi olarak görevlendirdiğini iddia eden Smith, tebliğ başladıktan birkaç yıl sonra kardeşiyle birlikte militan Hristiyanlar tarafından öldürülmüştür. Ancak onların ölümü Mormonluğun yayılmasını önleyememiştir. Ortaya çıktığı New York'ta tutunamayan Mormonlar Smith'in halifesinin önderliğinde önce Missiouri'ye oradan da Utah'a bağlı Salt Lake çölüne kadar uzanan bir göç yolculuğuna çıkmışlardır. Tanrı'nın kendilerine o tarihlerde tamamen bir çöl görüntüsünde olan Salt Lake havzasını vaat ettiğini beyan eden Halife, Mormonların buraya yerleşmelerini sağlamış ve Mormonlar daha sonra Amerika'ya karşı giriştikleri savaşı kaybederek merkezleri Utah ile birlikte Amerika'nın bir eyaleti hâline gelmişlerdir.²²

Mormon inancına göre çok evlilik dinî bir vecibe olarak kabul edilmektedir. Mormon din adamları arasında uzun süre görülen bu evlilik şekli Utah'ın Amerikan eyaleti hâline gelmesiyle birlikte Amerikan Kongresi ve Yüksek Mahkeme tarafından yasaklanmıştır. Mormon İncili sigara, alkollü ve kafeinli içecekleri yasaklamaktadır. Mormonların kendi inançlarından olmayan biriyle evlenmeleri dinen yasaktır. Mormon inancını benimseyen bir kişi ömrünün iki yıl kadar bir kısmını bu inancı tebliğ etmek üzere harcamakla sorumludur. Son derece temiz giyimli, tıraşlı olmaya özen gösteren Mormonlar hafta sonları evleri dolaşarak inançlarını tebliğ etmektedirler. Bugün Amerika'da yaklaşık altı, tüm dünya düzeyinde de on milyon civarında Mormon olduğu tahmin edilmektedir. Amerika'da İslâm'dan sonra en hızlı yayılan inanç sistemi Mormonluktur.

Mormonlar kadar yaygın olmasa da Amerika'da yaygın biçimde bulunan bir diğer alt grup Kutsallık Hareketi'dir. Bu harekete mensup olanlar Matta'nın 28'inci ayetinden hareketle "Tanrının mükemmel olduğuna", bu bakımdan kendilerinin de mükemmel olmaları gerektiğine inanırlar. Mükemmelliğe giden yolda başarılı olmak için de bu yolda olmayanlardan ayrılmalrı gerektiğini kabul ederler. Tütün, alkol ve uyuşturucu kullanımının yanı sıra, sinema ve tiyatroya gitmek, dans etmek, kadın erkek birlikte yüzmek yasaklanmıştır. Çocuklarının halk oyunlarına katılmalarını, evrimle ilgili derslere devam etmelerini, kız çocuklarının kısa etek giymesini istemezler. Kendilerine bağlı okullarda bunlara yer vermedikleri gibi, kamu okullarında da bunları yapmama hakkını elde etmişlerdir. Bu grubun çok sayıda bağımsız kilise ve kilise örgütü bulunmakta-

²² Mormonlarla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Leonard J. Arrington ve Davis Bitton, *The Mormon Experience: A History of the Latter-Day Saints*, Urbana: University of Illinois Press,

1992. Ayrıca bkz. Jan Shipps, *Mormonism: The Story of a New Religious Tradition*, Urbana: University of Illinois Press, 1985.

dır. Bunlardan önde gelen bazıları Tanrı'nın Kiliseleri, Genel Konferans, Nazarane Kilisesi ve Wesleyan Kilisesi gibi kilise veya kilise örgütleridir. Kutsallık Hareketinin en önemli örgütü dünyanın birçok yerinde merkezi bulunan Kurtuluş Ordusu (*Salvation Army*)'dur.

İsa Mesih'in kısa bir zaman içinde dünyaya döneceğine inanan Yahova Şahitleri kendilerini kiliseye mensup olmaktan çok, "İncil okuyucuları" olarak kabul ederler. Tanrının mesajını modern insana her tür aracı kullanmak suretiyle yaymakla görevli olduklarına inanan Yahova Şahitleri, İncil'in kiliseler tarafından yapılan çevirilerinin yanlışlarla dolu olduğunu kabul ettikleri için kendileri yeni bir çevirisini yaparak, bunu kapı kapı dolaşıp insanlara tebliğ etmektedirler. Görevlerinin yalnızca Tanrı yolunda savaşmak olduğuna inandıkları için hiçbir kamu kurumunda görev almayı ya da askerlik yapmayı kabul etmezler. Bununla birlikte ulusal bayraklara karşı saygı duruşunda durmayı ve ulusal marşları okumayı, ulusa tapmakla eşdeğer olduğunu düşündükleri için reddeder; doğum günü ve Noel kutlamalarına karşı çıkarlar. Yahova Şahitlerine göre şeytanın dünyayı yıkmak üzere görevlendirildiği üç tane işbirlikçisi vardır. Bunlar hükümet, büyük şirketler ve yanlış öğreti peşinde olan kiliselerdir. Yahova Şahitlerine göre İsa Mesih dünyayı imar etmek üzere gelmeden önce bunları yıkmak gerekir. Askerlik yapmayı reddeden dinî gruplardan biri de Quakerlerdir. Bunlara göre şiddet içeren her tür aktiviteden uzak durarak kutsallığı olan vicdanımızı her tür kötülükten arındırmalıyız.

İsa Mesih'in kısa bir süre içinde yeryüzüne ineceğine ve Tanrının hâkimiyetini kuracağına inanan bir grup da Yedinci Gün Habercileri'dir. Bu inanç ortaya çıktığı zaman İsa'nın 22 Ekim 1844 yılında yeryüzüne ineceğini ilân etmiş, buna inananlar bugüne yönelik büyük hazırlıklar yapmış,

ancak İsa'nın gelmeşiyle hayal kırıklığı yaşamışlardır. Bu akıma mensup birçok kişi inanılan günde İsa'nın gelmeşi nedenini araştırmaya koyulmuştur. Bunlardan biri de Ellen G. White'dir. White transa girerek Tanrı ile diyalog kurduğunu ve ondan vahiy aldığını iddia eder ve bunun üzerine grup tarafından bir Peygamber olarak kabul görür.²³ Haberciler grubu Pazar yerine Cumartesi günü Sebati kutlarlar. İsimlerini de buradan almışlardır. Bazı alt grupların aksine kilise organizasyonlarından ayrılmazlar, aksine İsa Mesih'e güçlü bir ordu hazırlama gereğine inandıkları için tüm kiliseleri ve faaliyetlerini destekleyerek bunların güçlenmelerini sağlamaya çalışırlar. Protestanlık içinden çıkmış alt gruplardan biri de Marry Baker adında bir kadın tarafından geliştirilen Hristiyan Bilimciler akımıdır. Bu akım, Tanrının Hristiyan geleneğindeki cinsiyet eksenli tanımını değiştirmeye çalışmaktadır. "Tanrı baba" yerine "Tanrı ana-baba" ifadesini kullanır ve ayinlerde kadınlara erkeklerle aynı oranda temsil hakkı verir. Dinsel ayini yönetmek üzere sabit gelirlili bir papaz yerine kendi aralarından birilerini seçer ve ayinlerini öyle yaparlar. Bu grubun çıkardığı "Christian Science Monitor" adlı gazete tüm Amerika'da yaygın biçimde okunan bir gazetedir.

Dünyada modernleşme düzeyi en yüksek biçimde gelişmiş olan Amerikan toplumunda geleneksel yaşam biçimi ve basit tarımla geçinme konusunda direnen, sayıları diğer gruplara göre az olan, ancak yaşam biçimleriyle oldukça orijinal olan bir grup Amish'lerdir. Amish'ler modern yaşam biçimi ve onun temel dinamikleri olan teknolojiyi ve elektrikli aletleri kullanmayı reddederler. İlk-

²³ Hristiyanlık içinde gelişen bazı akım ve inanç sistemlerine göre İsa, İslâm'daki gibi bir peygamber değil, Tanrının cisimleşmiş biçimi olduğu için değişik dinî liderler peygamber olarak kabul edilmektedir. Meselâ Katolik inanç sistemine göre Papa peygamber sıfatına sahiptir.

okuldan sonra çocuklarını okula göndermez ve askerlik yapmazlar. Amerikan hükümeti kendilerine bu hakkı vermiştir. Sayıları yaklaşık olarak iki yüz bin civarında olan Amish'ler aynı zamanda oy kullanma faaliyetinde bulunmadıkları için Amerikan politik yaşamının da dışında kalmayı tercih ederler.²⁴

Yaşamları daha çok kendi cemaatleri ile sınırlı olan ve dışa karşı içine kapanmayı öneren bu alt grupların aksine tüm insanlığı buluşturmaya amaçlayan Moon tarikatı son zamanlarda Amerika'da en fazla ilgi uyandıran dinî oluşumlardan biri. Tüm Hristiyanları birleştirme amacıyla olan hareket aynı zamanda insanların ruhuna sinmiş olan millî ve kültürel farklılıkları aşındırarak insanları ortak insanî değerler etrafında buluşturmaya çalışır. Bu amaçla kültürler arası evliliği en yaygın faaliyetlerinden biri olarak sürdürür. Bir tarikat hüviyetinde bu akımın mensupları değişik kültürden çiftleri gösterişli merasimler ve üç gün süren kutlamalar eşliğinde evlendirmeye çalışırlar. Hareketin öncüsü Koreli Myung Moon Eski ve Yeni Ahit'i esas almış, ancak kendi yorumunu da katarak onların çerçevesini genişleten "Kutsal İlke" adında bir öğreti geliştirmiştir.

Yukarıda kısaca anlatılan ve bunlar gibi çok sayıda çeşidi bulunan Amerika'daki alt grupların ortak bazı özellikleri vardır. Bunların hemen hemen tümü, mesajlarını başkalarına iletmeyi dinî bir görev kabul eden evanjelik bir özellik taşırlar. Küçük istisnaların dışında tek hakikatliliği savunurlar. Sadece tek bir hakikati savunmakla yetinmezler, bunların bazıları diğer hakikat iddiası olan inançları yıkmayı ve ortadan kaldırmayı da amaçlarlar. Bu yönüyle alt grup niteliğine sahip bazı akımlar oldukça köktenci (*fundamentalist*) ve radikal özellikler taşırlar. Ame-

rika'da son zamanlarda dinî gruplar arasında bu tür bir radikal tutum giderek yaygınlaşmaktadır. Alt grupların diğer bir özelliği de, Moon tarikatı gibi küçük bazı istisnaların dışında, kapalı cemaat duvarları arasında yaşamaya çalışmalarıdır. Başkalarının kendi cemaatlerine dahil olmasına karşı olmamakla birlikte, iç evlilik kurumuyla cemaatlerini diğerlerinden kesin duvarlarla ayırırlar.

Diğerlerini teolojik olarak reddetmekle sınırlı kalmayan, aynı zamanda yok etme eğiliminde olan radikal tutum marjinal dinî gruplar arasında çok daha yaygın biçimde görünmektedir. Hari Krishnas, Scientology, Satanism, New Age Movement, the Unification Church, the Way International, Faith Assebmly ve Christian Identity gibi gruplardan bazıları son derece radikal bir tutum içinde bulunurlar. Marjinal inanç sistemleri genelde belli başlı özellikler taşıyan marjinal gruplarla sınırlı kaldığı için diğerleri kadar yaygın değildir. Ancak bu bazıları için geçerli olmayabiliyor. Meselâ eşcinsellere ait kiliseleri temsil eden the Fellowship of Metropolitan Community Churches yaklaşık üç yüz civarında eşcinsel kilisenin faaliyetlerini organize edebilmektedir.²⁵

Kısaca Hristiyanlık, Amerikan uygarlığının oluşumunda rol oynayan en önemli kültürel varlığı oluşturmaktadır. Amerikan uygarlığının ruhunu başlangıçta Protestan Hristiyanlığın oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Amerika, maruz kaldığı göçler sonucunda Hristiyanlığın içindeki farklı grupların yanında diğer dinî gruplarla birlikte büyük bir zenginlik kazanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkması, Soğuk Savaş dönemi boyunca özgür dünyanın, Komünist rejimin yıkılmasından sonra da fiilen

²⁴ Atilla Yayla, "Dini Cemaatler, Demokrasi ve Eğitim: Amish Cemaati Örneği", *Liberal Düşünce*, Sayı 7 (Sonbahar, 1997).

²⁵ Robert B. Fowler ve Allen D. Hertzke, *Religion and Politics in America*, s. 188.

neredeysse tüm dünyanın bekçiliği konumuna soyunması ve bunu ekonomik ve teknolojik gücünün yanı sıra, özgürlükçü siyasal yapıyla da desteklemesiyle değişik toplumlarda yaşayan insanlar için bir çekim ve cazibe merkezi hâline gelmiştir. Bu çekici özelliği, en azından 11 Eylül olayları ile başlayan döneme kadar devam etmiştir. Dolayısıyla dünyanın değişik bölgelerinden gelen farklı dinsel ve kültürel varlıkların da katılmasıyla Amerikan toplumu özgürlükçü bir mozaik oluşturmayı, bunun da temelini dinsel çoğulculuğu yerleştirmeyi başarmıştır.

Amerika bugün dünya nüfusunun her renginden çizgiler taşıyacak şekilde bir nüfus yapısına sahiptir. Amerika'ya gelen değişik ülke insanları doğal olarak kendi dinî değerlerini ve simgelerini de beraberlerinde getiriyorlar. Bugün Hristiyan toplulukların dışında özellikle Doğu kökenli başta İslâm, Hinduizm, Budizm, Sikhizm, Zoroastrianizm, Jainizm ve Shintoizm gibi çok sayıda dinî yaşam biçimi Amerikan toplumunda boy gösterebilmektedir.²⁶ Bunlardan bazılarının sayılarının epey kabarık olduğunu söylemek mümkündür. Meselâ Budistlerin sayılarının yaklaşık üç milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.²⁷ Yine zamanla Amerika'ya özellikle demiryolu yapımı sırasında gelip yerleşen Çinlilerin birkaç milyon üzerinde bir nüfusla Amerika'da temsil edildiklerini göz önünde bulundurduğumuzda bunların bağlı bulunduğu Konfüçyüsçülüğün burada ne kadar yaygın olduğunu tahmin edebiliriz.²⁸

²⁶ Thomas A. Tweed, "Asian Religions in the United States: Reflections on an Emerging Subfield", *Religious Diversity and American Religious History*, ed. Walter H. Conser Jr. ve Summer B. Twiss, Athens and London: The University of Georgia Press, 1997, s. 191.

²⁷ J. Gordon Melton, *Religious Bodies in the United States: A Directory*, New York: Garland, 1992, s. 32.

²⁸ Amerika'da Hristiyanlık dışındaki değişik dinlerle ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Timothy Miller, ed., *America's Alternative Religions*, Albany: State University of New York, 1995.

Amerika'da Hristiyanlığın dışındaki en etkin din Yahudilik, en etkin dinî gruplar ise Yahudilerdir. Amerika Yahudiler için aşağı yukarı onyedinci yüzyıldan beri bir toplanma yeri olmuştur. Bir bakıma Yahudilerin ikinci İsrail'inin Amerika olduğu söylenebilir. Bu, Yahudilerin burada sayıca fazla olmalarından ya da güç bakımından belirleyici olmalarından kaynaklanmıyor. Uzun yıllar vatansız bir millet psikolojisine sahip olan Yahudilerin son üç yüz yıllık süre içinde kendilerini rahat hissettikleri ve bu yönüyle sahiplendikleri ülkelerden birinin Amerika olmasından kaynaklanmaktadır. Amerika'ya ilk gelen Yahudiler İspanya'dan gelenlerdi. Daha sonra sosyalist ülkelerden kaçanlarla, İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'yı terk eden Yahudilerin uğrağı ve sığınağı Amerika olmuştur. Amerika'ya yerleşmeleri uzun yıllara dayanmasına rağmen Yahudiler İsrail devletinin kurulduğu döneme kadar Amerika'da ikinci sınıf muamelesi görmekten kurtulamamıştır. Meselâ, 1950 yılına kadar, çocukları kamu okullarına alınmamaktaydı. Ancak Yahudiler, bir yandan İsrail Devleti'nin kurulmasıyla Orta Doğu'da Amerika'nın en güvenilir partneri olması, bir yandan da komün gibi hareket ederek ekonomide, entelektüel hayatta, medyada ve siyasette ağırlık kazanmakla bugün Amerikan kamusal alanına ağır biçimde damgasını vuracak noktaya gelmiştir.

Amerika'daki Yahudiler hiçbir zaman Amerika dışındaki Yahudilere karşı kayıtsız kalmamışlardır. Yirminci yüzyılın başından beri örgütlenerek başta İsrail devletinin kurulması olmak üzere Amerika dışındaki Yahudilerin yararına çalışmalara imza atmışlardır. Meselâ Amerikan Yahudi Komitesi bu amaçla 1906 yılında kurulmuş, o günden beri Yahudilerin içerde ve dışarıda iyi yerlere gelmeleri için çaba sarf etmiştir. Nitekim bugün bu komitenin üyeleri Amerika'da ve Yahudi oluşumlarında üst noktalarda bu-

lunmaktadırlar. Diğer köklü Yahudi cemiyetlerinden biri olan Amerikan Yahudi Kongresi'nin temel kuruluş amacı Filistin'de bir İsrail devleti kurmak ve onu korumak olmuştur. İsrail'e yardım amacıyla kurulmuş olan ve her yıl milyarlarca dolarlık yardımı İsrail'e göndermede rol oynayan diğer bir cemiyet ise Amerikan İsrail Siyasal İşler Komitesi'dir. Bu cemiyetin büyük bir kısmı Amerika'nın sayılı zenginleri arasında yer alan altmış bin kişiye yakın gönüllü üyesinin temel amacı bu olmuştur. Yine Amerika'daki Yahudi sağının en etkin kuruluşu olan B'nai B'rith Anti-İftira Birliği (*B'nai B'rith Anti-Defamation League*) Yahudilerin hem Amerika sathında etkin yerlere gelmelerini hem de İsrail taraftarı bir duyarlılığın gelişmesini sağlamaktadır. İsrail'e giden yardım kampanyalarında bu kuruluş da çok etkin bir rol oynar. Amerikan Yahudileri hiçbir zaman İsrail'e karşı kayıtsız kalmamışlardır. Yemek ve nikâh merasimlerinde "Musa'nın öğretisine bağlı olmak ve İsrail devletine sadık kalmak" için dua ederler. Yine her vesileyle "önümüzdeki yıl Kudüs'te olmak" için dua ederler. Bu tür dualar Yahudilerin tüm merasimlerinde kullandıkları dualardır. Dünyadaki diğer Yahudiler için olduğu gibi Amerikan Yahudileri için de esas vatan İsrail'dir. İsrail onlar için Yahudilerin yerleşip yaşadıkları bir ülke olmanın ötesinde bir anlama sahiptir. Yahudi teolojisine ve Siyonist felsefeye bağlı Yahudilerde İsrail devletini kurma ve Tevrat'ta vaat edilen topraklar üzerinde hâkimiyetini inşa etme inancı ve özlemi vardır. İsrail'e destek vermek, onu ayakta tutmak bir inancın ötesinde bir kimlik ve varoluş meselesidir. Bu bakımdan İsrail'i ayakta tutan esas gücün Amerikan yaşamının neredeyse % 20'sine hükmeden Yahudilerden ve yine neredeyse aynı oranda bir güce sahip olan fundamentalist Hristiyanlardan geldiğini söyleyebiliriz.²⁹

Amerika'daki Yahudiler ana hatlarıyla üç gruba ayrılmaktadırlar: Ortodokslar, Muhafazakârlar ve Reformcular. Bununla birlikte Ortodoks geleneğe bağlı ve modern yaşam biçimini reddederek Musa'nın önerdiği saf hâliyle dinî yaşamı benimseyen New York civarındaki Hasidic'leri de zikretmek gerekir. Her grubun kendisine ait baskı grupları vardır. Bu baskı grupları aracılığıyla Yahudiler eğitim, siyaset, medya ve ekonomik hayata damgalarını vurmaya çalışmaktadırlar. Yahudilerin Amerika'daki toplam nüfusunun üç ile sekiz milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Yahudi araştırmacılar ya da onlara yakın olanları Yahudi nüfusunu sekiz milyon olarak tahmin ederken, tarafsız araştırmacılar üç dört milyon civarında kabul etmektedirler. Ancak Amerika'nın en zengin ve en iyi eğitim almış kesimlerinin başında yer alan Yahudiler bu kadar nüfusa rağmen Amerika'daki medya ve siyaset gücünün dörtte birine, ekonomik gücün ise yaklaşık olarak beşte birine hükmetmektedirler. Bununla birlikte Amerikan dış politikasının neredeyse üçte birine hükmettiklerini söylemek abartı olmayacaktır. Özellikle Amerika'nın Ortadoğu ve İslâm dünyasına yönelik politikası giderek neredeyse tümüyle Yahudilerin nüfuzu altına girmektedir. Bugün hiçbir Amerikalı başkan ya da siyasetçi Yahudilere rağmen ne iç politikada ne de dış politikada herhangi bir uygulamaya imza atmayı göze alamaz.

Yahudilerin Amerika'da en fazla rahatsızlık duydukları dinî gruplar Müslümanlardır. Zira İslâm bugün Amerika'da en hızlı ve etkili biçimde yayılan inançtır. İslâm bir yandan Amerikalılar tarafından kabul edilen bir inanç, bir yandan da İslâm ülkelerinden her geçen gün artarak gelen nüfusla birlikte burada yaygınlaşan bir inanç. Müslümanların Amerika'daki tarihleri Yahudilere göre hayli yeni sayılır. İlk Müslümanların on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru buraya gel-

²⁹ Julia Mitchell Corbett, *Religion in America*, s. 104.

dikleri tahmin edilmektedir. Müslümanların Amerika'ya gelişleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde yoğunlaşmıştır. 1930 yılında sadece bir olan cami sayısı bugün binin üzerine çıkmıştır. Amerika'nın hemen hemen tüm eyaletlerinde bir cami ya da Müslümanlar tarafından kurulmuş kültür merkezi görmek mümkündür. Birleşmiş Milletlerde temsilci bulundurma hakkını elde eden iki uluslararası İslâmî kuruluşun burada yoğun faaliyetleri bulunmaktadır: Müslüman Dünya Birliği ile İslâmî Konferans müstakil faaliyet alanına sahip olmakla birlikte Amerika'daki yaygın İslâmî kuruluşlarla da işbirliği içinde bulunmaktadırlar. Müslümanların sayısını tahmin etmek Yahudilerinkinden daha zordur. Çünkü Amerika'da yaşayan Müslümanların önemli bir kısmı kaçak statüde bulunduğu için onları tahmin etmek güçleşmektedir. Ancak Müslümanların sayısının da dört milyon ile on milyon arasında seyrettiğini söylemek mümkündür. Amerikan sekülerizmine göre insanların inancını resmî olarak tespit etmek mümkün olmadığı için kimin hangi inanca bağlı olduğunu objektif olarak tespit etmek zor. Ancak genelde kabul gören yaklaşım, Müslümanların 2010 yılına kadar Yahudileri sayıca epey geçecekleri yönündeki tahmindir.³⁰

Bugün Amerika'da aşağı yukarı altmış farklı milletten Müslüman bulunmaktadır. Bunların doğal olarak geniş bir dil, etnik, kültür ve hatta ırksal dağılım gösterdiklerini tahmin etmek güç değildir. İslâm'a sonradan girenlerin ezici çoğunluğunu siyahlar oluşturmaktadır. Elijah Muhammed liderliğinde

başlayan İslâm Milleti (*The Nation of Islam*) siyahlar arasındaki en etkin hareketlerden birini oluşturmaktadır. Bugün bir milyonun üzerinde siyah, yaklaşık yüz bin civarında da sonradan İslâm'a girmiş Amerikalı beyaz Müslüman olduğu tahmin edilmektedir.³¹ Ancak Müslümanların ezici çoğunluğu başka ülkelerden gelenlerden oluşmaktadır. Müslümanların Amerika'ya yerleşmelerinin altında yatan ana nedenlerden biri ekonomik ise biri de kendi ülkelerinde gerekli özgürlük ortamını bulamamalarıdır. Amerika, 1600'lü yıllarda Avrupa'da dinî inançlarını yaşamada zorluk çekenler için bir "yeni vatan" idi. Aynı Amerika özellikle son yirmi otuz yıl içinde İslâm ülkelerinde inancını ya da düşüncesini yaşamada zorluk çekenlerin ümidi ve yeni vatani hâline gelmeye başlamıştır. İnanç veya düşüncelerinden dolayı kendi ülkelerinde yaşama ümidini yitirenlerin çaldığı kapı çoğunlukla Amerika olmaktadır. Eskiden Müslüman aydınlar özgür bir ortam aradıkları zaman Fransa ya da İngiltere'ye giderlerdi. Orada karşılaştıkları fikirleri kendi ülkelerine taşımaya çalışırlardı. Oysa şimdilerde artık kendi ülkesi kendisine dar gelen insanların gittiği yer Amerika olmaya başlamıştır. Bugün Amerika, İslâm dünyasında iki zıt ülke olan, ancak özgürlükleri sınırlandırma konusunda aynı kulvarda yürüyen İran ile Türkiye'den kaçanların yeni yurdu hâline gelmiştir. 2001 yılında Amerika'ya yerleşmek için Türkiye'den bir milyon yedi yüz bin kişinin Green Karta başvurması büyük bir dramı göstermektedir. Bugün Türkiye'de hak ettiği yerlerde yaşama şansı bulamayan binlerce yüksek eğitimli genç Amerika'da benzin istasyonlarında ya da restoranlarda dirsek çürütmektedir. Türkiye'deki seçkin üniversitelerin seçkin bölümlerinden mezun olup Amerika'da subwaylarda karın

³⁰ Hatta bazılarına göre Müslümanlar Yahudilerden sayıca daha fazladır. Meselâ 11 Eylül olayları münasebetiyle tüm devlet erkanının katılımıyla Ulusal Katedralde gerçekleştirilen ayinde üç din adamına dua etme imkânı verildi. Din adamlarının kürsüye geliş sıralamaları Hristiyan, Müslüman ve Yahudi şeklinde olmuştu. Aslında bu sıralama ayini düzenleyen resmî görevlilerin Müslümanları sayıca daha geniş bir kitle olarak kabul ettiği anlamına gelmektedir.

³¹ Yvonne Yazbeck Haddad, "Make Room for the Muslims?", *Religious Diversity and American Religious History*, s. 221.

tokluğuna çalışan gençlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur.

Amerika'da Müslümanlar genel olarak üç gruba ayrılmaktadırlar. Amerikan yaşamına adapte olan seküler gruplar, muhafazakâr-mütedeyyin gruplar ve siyasal İslâm'ı savunan gruplar. Amerika'da, İslâm'ı kendi yaşamıyla sınırlı tutan Müslümanların yanı sıra, İslâm öğretisini tebliğ etmeye çalışan ve kendi ülkelerinde İslâmî bir rejim kurmaya çalışan Müslümanlar da vardır. Ancak Müslümanların ezici çoğunluğunun seküler kesimden oluştuğu tahmin edilmektedir. Yapılan araştırmalara göre Amerika'daki Müslümanların yaklaşık % 80'i camiye düzenli olarak devam etmeyen kesimden oluşmaktadır.³² Amerika'da dinî bağları en zayıf olan iki inanç grubundan birini Yahudiler, birini de Müslümanlar oluşturmaktadır. Gerek Hristiyan grupların, gerekse diğer doğu kökenli dinlere mensup insanların dinlerini şu ya da bu şekilde yaşadıkları gözlenmektedir. Yahudilerle Müslümanlar arasında seküler eğilimin yüksek olmasının iki nedeninin olabileceğini düşünmekteyiz. Birincisi bu iki inanç sisteminde de bireyle Tanrı arasında herhangi bir aracı kurum yoktur. Birey Tanrısıyla kendi başına diyalog kurmaktadır. Bu da dinî cemaatler ve kurumlarla bireyler arasında gevşek bir bağın oluşmasına ve bireysel bir eğilimin gelişmesine yol açmaktadır. İkincisi ise Yahudilikle Müslümanlığın ağır bir ibadet anlayışına sahip olmaktan kaynaklanan mensuplarını kendilerinden uzaklaştırma özelliğidir. Gerek Yahudilikte, gerekse İslâm'da mümin her gün yerine getirmesi gereken ağır dinî vecibelerle donatılmıştır. Bu da bireyleri zamanla, kimliğini sahiplenmesine rağmen, dinî değerlere ve pratiklere mesafeli durmasına yol açmakta-

dır. Hristiyanlıkta bireyin tüm yaşamını ve gündelik hayatını kapsayıcı nitelikte bir ibadet yükümlülüğü olmadığı için, birey seküler özgürlükle dinsel bağlılığını bir arada daha rahat biçimde götürebilmektedir.

Amerika'da Kamusal Alan ve Hâkimiyet Kurma Mücadelesi

Amerika kurulduğu günden beri biri "dindar" biri de "seküler" olmak üzere iki genel kampa ayrılmış durumdadır. Amerikan Bağımsızlık savaşında bu iki kamp kol kola girerek, el ele vererek Amerika'nın bağımsızlığını kazanmışlardı. Anayasayı ve siyasal sistemin ana unsurlarını nötr bir kamusal alan anlayışı etrafında şekillendirdiler. Anayasanın kumanda ettiği sistem iki kamp arasında ciddi bir gerilime meydan vermeden son yıllara kadar devam edegeldi. Ancak dinî grupların son otuz yılda Amerikan kamusal yaşamına belirgin biçimde damgalarını basmaları hem iki kesim arasındaki mesafeyi derinleştirdi hem de iki kesimi karşı karşıya getirmeye başladı. Amerika'nın Soğuk Savaş döneminde yüklenmiş misyon Amerikan kurucu unsurunu oluşturan Püriten bilinçaltının gün yüzüne çıkmasını kolaylaştırdı. Soğuk Savaş döneminde Amerika materyalist dünya karşısında yer alan özgür batının başını çekmekteydi. Karşıt dünyanın dayandığı temel materyalizm ve din tanımazlık olunca, bu dünya dine ve manevî değerlere özel bir ağırlık verdi. Amerika bu konuda en belirgin adımları atan ülkelerden biriydi. Soğuk Savaşın sonuna gelindiğinde artık Amerikan siyaseti dinî değerlerle sarmalanan bir noktaya geldiği gibi, Amerikalı yöneticiler de kendilerini birer siyasetçi olarak görmelerinin yanında Tanrısal birer misyon sahibi olarak da görmeye başladılar.³³

³² Robert D. Crane, *The Grand Strategy of Justice*, Islamic Institute for Strategic Studies (Nisan 2000), s. 53.

³³ Meselâ Reagan'ın yakınlara sık sık hayatını yeryüzüne barış ve selâmetin gelmesi için Tanrı yoluna adanmış ifade ettiği rivayet edilir. *A.g.f.e.*, s. 30.

Bugün Amerika'da Evanjelic dini grupların faaliyetleri sonucunda kamusal alanın içi büyük ölçüde dinî değerler tarafından doldurulacak noktaya gelmiştir. Bu gruplar Amerika'da nötr kamusal alanı geçersiz bir nosyon hâline getirirken, dini de özel bir yaşam pratiği olmaktan çıkarmış durumdadırlar. Bugün Amerika'da dini tanımlarken "kamusal din" (*public religion*) tanımlaması kullanılmaktadır. Amerika'da başlangıçta dinî grupların temel talepleri kendi özel yaşam alanlarını genişleterek bir etkinlik alanı yaratmaktı. Oysa kamusal dinî eğilimler özel alanın sınırlarını genişletme talebinin ötesine geçmiş, kamusal alanın kurumlarını, değerlerini, sembollerini ve işleyişini tümüyle kendi hâkimiyetleri altına almaya yönelmiş bulunmaktadır.³⁴ Dinî gruplar bugün Amerikan siyasal alanını ilgilendiren birçok konuya el atmış durumda. Kürtaj, pornografi, kamu okullarında ibadet, uluslararası insan hakları, İsrail'e yardım, Afrika'daki çocuk istismarları, evsizlere ilişkin politikalar, nükleer silâhlarla ilgili politikalar, dinî okullara yardım, okullarda okutulması gereken kitaplar, yardım politikaları, eş cinsellik, ötenazi gibi konuların tümü dinî grupların faaliyet alanları hâline gelmiş bulunmaktadır.

Amerikan toplumunda bugün ana hatlarıyla iki ana kamp görüyoruz. Seküler olarak tanımlayabileceğimiz kampta liberal, sol, hümanist, feminist, eşcinsel, liberal dindar ve çevreciler gibi daha çok modern yaşam biçimine vurgu yapan gruplar yer almaktadır. Bu gruplar genelde dinin devletten ayrılmasını, hümanist değerleri, liberal değerleri, dinsel çoğulculuğu ve bireyciliği savunurlar. Bunların kurdukları ve Amerika düzeyinde seküler yaşam biçimini korumayı amaçlayan

büyük çaplı organizasyonlar bulunmaktadır. Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği, Amerikan Hümanist Derneği, Ulusal Kadın Örgütü, Ulusal Kürtaj Hakları Hareketi Birliği, Amerikan Yolu Cemiyeti, Dini Kuruma Karşı Özgürlük, Amerikalı Ateistler, gibi örgütler bunların arasında dikkat çekenlerdir.³⁵ Özellikle Sivil Özgürlükler Birliği seküler ve hümanist kesimlerin temsilcisi olma noktasına gelmiştir. Birlik din ve vicdan özgürlüğünün özel alanla sınırlı kalmasını talep etmenin yanı sıra, seküler özgürlüklere engel teşkil ettiği düşüncesinden hareketle kamusal alanın herhangi bir dinin denetimine girmesine de şiddetle karşı çıkıyor. Buradan hareketle okullardaki dini ayin ve İncil eğitimine, hükümetlerin örgütlü dinin etkisine girmesine, paraların üzerindeki "Tanrıya Güveniriz" yazısına karşı çıkmaktadırlar. Amerikan nüfusu içinde dikkat çeken bir sayıya sahip olan liberal dinî gruplar da benzer taleplere sahiptirler. Hümanist bir karakter taşıyan bu gruplara göre insan doğuştan günahkâr doğmadığı için İsa da insan tabiatındaki günahın bir kefareti olarak dünyaya gönderilmemiştir. İsa ahlâkî ilkeler ve mükemmel yaşam için örnek bir insan olarak algılanmalı. Herkes kendi inancında özgür bırakılmalı, dinî metinleri istediği gibi yorumlama hakkına sahip olmalıdır. Bu gruplar Hristiyanlığı yegâne hakikat biçimi değil, inançlardan sadece biri olarak kabul etmektedirler. İncil Hareketi bu inanışta olan dinî kesimlerin en önemli kuruluşu olarak birçok konuda seküler kampla birlikte hareket etmektedir.

Dinî grupların kamusal alandaki ağırlığına karşı seküler grupların bir araya gelerek 1980 yılında deklâre ettikleri bir bildiri bu kesimlerin hissettikleri kaygı konusunda epey

³⁴ Amerika'daki kamusal dinî anlayışla ilgili orijinal bir tartışma için Bkz. William H. Swatos, Jr., "The Public and the Pubic: Is Nothing Private Anymore?", *The Power of Religious Publicus*.

³⁵ Dinî gruplar karşısında yer almaları itibarıyla bu tür seküler gruplar bir çatı altında toplanabilir. Ancak unutulmamalıdır ki bunların bazıları da kendi aralarında derin ayrılıklara sahiptirler.

bilgi verici niteliktedir. "Seküler Hümanist Bir Bildiri" olarak kamu oyuna deklâre edilen bildiriye beş noktanın altı çizilmektedir: Hukusal normlar dinî etkilerden arındırılmalı, vergiler dinî kuruluşları desteklemek için kullanılmamalı, vatandaşlar inanmadıkları inançlara vergi vermek zorunda bırakılmamalı, kiliseler sahip oldukları mülklere düşen vergi paylarını hakkaniyete uygun bir şekilde ödemeli, kamu okullarında ya da kurumlarında zorunlu yeminlere veya ibadetlere son verilmelidir.³⁶ Bildirinin sıraladığı bu taleplerin temel gerekçesi Amerikan yaşamında giderek belirgin hale gelen bu pratiklerin kilise ile devletin ayrı olmasını öngören "ayrılık ilkesine" aykırı düştüğü endişesidir.³⁷ Seküler gruplar genel olarak dinin ya da dinsel yaşam biçiminin kendisine değil, bir dinî yaklaşımın tüm toplumsal kesimlere mal edilecek tarzda kamusal yaşam alanında avantajlı hâle getirilmesine karşı çıkmaktadırlar.

Seküler grupların karşısında yer alan diğer kampta ise kamusal alanı dinî değerlerle bezemek isteyen geleneksel dinî gruplar yer almaktadır. Bu gruplar genel olarak geleneksel aile bağlarının güçlendirilmesine ilişkin politikaları, güçlü bir Amerikan ordusunun oluşmasını, dinî değerlerin ve sembollerin kamusal alanda yaygınlaşmasını, kürtaj yasasının konmasını, televizyonun muzır yayınlardan arındırılmasını, kamu okullarında ve sınıflarında ibadet serbestisi getirilmesini ve hukukî normların geleneksel değerlerin ışığı

ğında reforme edilmesini savunmaktadırlar. Bu tür talepleri olan geleneksel dinî grupların üst çatısı niteliğindeki kurum üye sayısı iki milyonun üzerinde olan Hristiyan Koalisyonu adındaki kurumdur. Bununla birlikte Amerika için Endişeli Kadınlar, Aileye Dikkat, Anti-Kürtaj Katolikler gibi grupların da etkin biçimde faaliyet gösterdiğini ve seküler kesimlere karşı mücadele ettiklerini söyleyebiliriz.³⁸ Amerika'da hükümeti kendi istekleri doğrultusunda etkilemek amacıyla kurulan dinî lobi gruplarının sayısı her geçen gün çığ gibi büyümektedir. Federal hükümeti etkilemek için bu kesimler merkez olarak başkent Washington'u seçmişlerdir. 1950 yılında Washington'da sadece on altı dinî lobi grubu bulunurken, bu sayı 1985 yılında üç yüze ulaşmıştır; bugün ise beş yüze ulaştığı tahmin edilmektedir.³⁹ Müslümanlar dahil olmak üzere Amerika'daki her dinî grubun lobi faaliyetlerini takip etmek üzere Washington'da kurulmuş merkezleri bulunmaktadır.

Dinsel değerleri Amerikan kamusal yaşam alanında hâkim kılmaya çalışan iç içe geçmiş iki gruptan söz edilebilir. Bunlardan biri aynı zamanda siyasî bir hareket olan Yeni Hristiyan Sağ, diğeri ise Evanjelik dinî gruplardır. Pat Robertson tarafından 1970'lerde başlatılan Yeni Sağ hareket daha sonraki yıllarda Cumhuriyetçi Parti başkan ve senatör adaylarını destekleyen çalışmalara imza atmıştır. 1980 seçiminde Reagan ve altı senatörün seçimiyle ilgili sürdürdükleri kampanya ile seslerini duyurmuş ve Reagan'ın başkan seçilmesinde önemli rolleri olmuştur. Her seçimde milyonlarca broşür (bazen elli milyonu bulan sayıda) basarak seçmene yol gösterme-

³⁶ Eğitim kurumlarında ibadet ve dinî tebliğ ile ilgili seküler kesimle dinî kesimler arasındaki tartışmalar kamu kurumları için geçerlidir. Kilise cemaatleri tarafından kurulan okullar istedikleri müfredatı uygulama hakkına sahiptirler. Bu okulları tercih edenlerin bu okullardaki eğitim politikasını da kabul ettiği varsayımından hareketle seküler kesim bunlara karışmıyor. Oysa kamu okulları devlet kaynakları ile finanse edildikleri için seküler kesim buraların nötr olması gerektiğini savunuyor.

³⁷ Michael Corbett ve Julia Mitchell Corbett, *Politics and Religion in the United States*, s. 390.

³⁸ Allen D. Hertzke, "The Role of Religious Lobbyists", *Religion in American Politics*, ed. Charles W. Dunn, Washington DC: CQ Press, 1989, s.123-136.

³⁹ Allen D. Hertzke, *Representing God in Washington: The Role of Religious Lobbies in the American Polity*, Knoxville: University of Tennessee Press, 1988, s. 5.

ye ve kendi adaylarını desteklemeye çağırırlar. Yeni Hristiyan Sağ örgütlü dinî grupların tümüyle işbirliği yaparak onların desteğini siyasal bir güce dönüştürmeye çalışır. Ancak siyasî çalışmalarının yanı sıra, kültürel alanda da bir etki alanı oluşturmaya çalışırlar. Bu çerçevede kürtaja, pornografiye, materyalizme, seküler hümanizme, ateizme ve gençlere kondom dağıtılmasına karşı âdeti savaşı verirler. Bu harekete mensup olanlar Amerika'nın Hristiyan, özellikle de Protestan bir ulus olarak yaratıldığını, ancak son zamanlarda bu kökeninden hızla uzaklaştığını düşünmektedirler. Bu bakımdan temel hedefleri olarak Protestan Hristiyanlığı yeniden Amerika'nın belirgin karakteri hâline getirmeye çalışmaktır. Hareketin öncüleri Hristiyanlığı devletin resmî dini hâline getirmek istememekle birlikte, Amerikan kültürünün baskın unsuru hâline getirmeye çalışırlar. Başka bir deyişle toplumun tümünün Hristiyanlaşması ve bu dinin değerlerini paylaşmasını istemektedirler. Amerikan toplumundaki Hristiyanlaştırma çabasının yanında İsrail'e de açıktan açığa destek vermektedirler.

Bugün Amerika'da siyaset ile din Yeni Sağ Hareketi aşacak biçimde iç içe geçmiş bulunmaktadır. Bu, hem siyasetin giderek dindarlaşmasından hem de dinî grupların siyasallaşmasından kaynaklanmaktadır. Dinin siyaseti genel olarak iki yoldan etkilediğini söyleyebiliriz. Birinci olarak, siyasetçilerin tüm Amerikan toplumunda olduğu gibi giderek dindarlaşmaları ve birçok sorunu dinî yaklaşımlarla çözmeye kalkışmaları. İkinci olarak da, dinî grupların aktif faaliyetlerle siyasete damgalarını vurmaları. Bugün ne Demokratlar ne de Cumhuriyetçiler Amerika'da yaşamakta olan herhangi bir dinî grubu karşısına almayı göze alamazlar. Özellikle çoğulcu seçim sistemine ve fiilî olarak da iki partili sisteme dayalı seçim sürecinde birkaç bin kişilik oy bile bir partinin kazan-

masında ya da kaybetmesinde kritik rol oynayabilir.⁴⁰ Dinî gruplar devlet başkanı, kongre üyeleri, senatörler ve yerel yöneticilerin seçiminde son derece büyük rol oynarlar. Özellikle siyasette aktif olan Yahudilerin seçimlerde kritik rol oynadıklarını söyleyebiliriz. Nüfusları % 3'ün altında olmasına rağmen siyaset üzerindeki nüfusları birkaç katına kadar çıkabilmektedir.⁴¹ Amerikan nüfusunun en iyi eğitim almış ve ekonomik durumu en yüksek kesimini oluşturdukları için Yahudiler bu özelliklerini siyasete başarılı biçimde yansıtabilmektedirler. Kendileri aday olmadıkları zaman finansal destek, kampanya danışmanlığı ya da liderlere rehberlik yapmak suretiyle destekledikleri adayın seçilmesini sağlarlar. Özellikle güçlü oldukları New York, California ve Florida gibi Eyaletlerde Yahudilerin desteğini alamayan siyasetçilerin hemen hemen seçilme şansları yok gibidir.⁴²

Amerika'daki oy dağılımına baktığımızda kaba hatlarıyla şöyle bir tablo çıkar karşımıza: Katolikler, evanjelik Protestanlar ve geleneksel Protestanlar yaklaşık olarak % 25'er düzeyinde oya sahipken; seküler gruplar % 15, diğer dinî gruplar ise (Ortodoks, Yahudi, Müslüman, Mormon, Budist ve diğerleri) % 10 düzeyinde bir oy oranına sahiptirler.⁴³ Dinî grupların siyasî tercihlerine bakıldığında genelde "sonradan gelme" dinî grupların Demokrat Parti'yi, Protestan gruplarınsa

⁴⁰ 2000 yılında yapılan seçimde Cumhuriyetçi lider Bush Müslümanların oyu ile kazandı. Demokrat Parti lideri Al Gore'un yardımcısını Yahudilerden seçmesi üzerine Müslümanlar ilk defa Cumhuriyetçilere destek vermek zorunda kaldılar.

⁴¹ John C. Green ve James L. Guth, "The Bible and the Ballot Box: The Shape of Things to Come", *The Bible and the Ballot Box: Religion and Politics in the 1988 Election*, ed. James L. Guth ve John C. Green, Boulder, San Francisco and Oxford: Westview Press, 1991, s. 207-225.

⁴² Carl Lieberman, "Jewish Community Leaders and the 1988 Presidential Campaign", *a.g.e.*, s.58-59.

⁴³ Robert B. Fowler ve Allen D. Hertzke, *Religion and Politics in America*, s. 88.

Cumhuriyetçi Parti'yi destekledikleri görülmektedir. Bu çerçevede Yahudilerin, Müslümanların ve bunların dışındaki dinî grupların Demokratları desteklediği görülür. Demokratlar 1980 sonrasında başta kürtaj olmak üzere seküler özgürlüklere verdikleri destekten dolayı bazı Katolik grupları küstürmüş ise de Katoliklerin ekseriyeti genel olarak Demokratları desteklemeye devam ederler. Amerika'da yaklaşık % 15 düzeyinde oya sahip olan seküler kesimin önemli bir kesiminin oyu da Demokratlara gider.⁴⁴ Siyaset, dinî grupların kamusal alana damgalarını vurmalarında rol oynayan önemli araçlardan biridir. Siyasî liderlerin siyaset aracılığıyla toplumsal desteğe olan ihtiyaçları Amerikan kimliği ve kamusal alan üzerinde emeli olan Hristiyan gruplar için önemli bir fırsat doğurmaktadır.

Siyaset kurumunun yanında kamusal alana dinsel bir görüntü kazandıran diğer bir faktör de dinî grupların faaliyetleridir. Amerikan kamusal yaşam alanına damgasını vuran Hristiyan grupların başında Evanjelik gruplar gelmektedirler. 1970'li yıllardan itibaren kamusal yaşamda seslerini duyurmaları üzerine Newsweek 1976 yılını Evanjelik Yıl olarak tanımlamıştır. Grekçe'den gelen ve "güzel haberlerin müjdecisi" anlamına sahip olan Evanjelik inanış Protestanlıktan çıkmıştır. Kutsal kitaba sıkı sıkıya bağlılığı, dinin vaaz ettiği ahlâkî kurallara sadakati, geleneksel dinî değerleri yeniden toplumsal yaşama yaymayı, dini yalın hâliyle yaşamayı öngören ve muhafazakâr bir karakter taşıyan Evanjelik grupların temel hedefleri kendi inançlarını başkalarıyla paylaşmak, Hristiyanlığı yer-

yüzünün yegâne dini hâline getirmektir. Amerikan kuruluşunda yer alan Püritenizm'in modern bir versiyonu şeklinde kabul edilen Evanjelik gruplar için dini yaymak, başka bir deyişle misyonerlik dinin aslı görevlerinden birini oluşturmaktadır. İsa'nın "tüm dünyaya yayılın ve bu öğretiyi vazedin" (Mark 16: 15) emrini tüm Hristiyanları dini yayma konusunda bağlayan bir ilke olarak kabul ederler. Bu bakımdan Evanjelik gruplar bu dini başta Amerika olmak üzere dünyanın her yanında yaymaya çalışmaktadırlar. Bu grupların etkisiyle, Hristiyanlık, son otuz, kırk yıl içinde bazı Çin toplulukları arasında, Güney Kore'de, Filipinler'de, Güney Pasifik'te, Orta Afrika'da, Doğu Avrupa'da ve Lâtin Amerika'da muazzam biçimde yayılmıştır. Sadece Lâtin Amerika'daki Evanjelik Hristiyanların sayısının kırk, elli milyona ulaştığı tahmin edilmektedir.⁴⁵

Evanjelik grupların hemen hemen tümü Yeniden Doğuşçu (*Born Again*) bir inanışa sahiptirler. Yeniden Doğuşçu anlayışta olanlar Tanrı'nın kendilerine ebedî saadet ihsan edeceğine ve onlara kendi katında yer vereceğine inanmaktadırlar. İsa Mesih'in krallığının ilân edileceği Armagedon'dan önce üzerlerine düşen gerekli hazırlıkları yapacaklarına, ancak bu savaş esnasında vuku bulacak acı ve cefalara Tanrının kendilerine özel bir lütfü olarak maruz kalmayacaklarına inanmaktadırlar. Yeniden Doğuşçuların çoğu İsa Mesih'in kıyametten önce yeryüzüne ineceğine ve İsrail'in Megiddo Ovasında yapacağı savaş sonrasında Tanrı'nın yeryüzü krallığını ilân edeceğine inanırlar. Bu inanışta olanlar İsa Mesih'in yeryüzüne inmesi öncesinde dünyanın buna hazır hâle gelmesi için yoğun bir çaba sarf ederler. Bu anlayışta olanların bir kısmı buradan hareketle yeryüzünün İsa Mesih'e hazırlanmasında oynayacağı rolden

⁴⁴ Avrupa'da fazla görmeye alışık olmadığımız bir seçmen davranışına Amerika'da sıkça rastlanılır. O da dinî grupların ve cemaatlerin kitlesel hâlde bazı partilere oy desteği vermeleridir. Bu bakımdan siyasî liderler seçim esnasında dinî grupların liderlerini markaja alır ve desteğini sağlamaya çalışırlar. Dini liderlerin desteğinin alınması cemaatlerinin de büyük ölçüde desteğinin alınması anlamına gelir.

⁴⁵ Beter Berger, "Sekülerizmin Gerilemesi", Çev. Ali Köse, *Liberal Düşünce*, Sayı 14 (Yaz, 1999).

dolayı İsrail devletine destek vermektedir. Bunlara göre İsa Mesih'in yeryüzüne inmesinden önce Yahudiler tekrar Filistin'e geri dönecek ve burada bir devlet kuracaklardır. İsa Mesih'in inişinden sonra verilecek savaşta yer alacak olan bu devlet tebaası daha sonra Hristiyanlığa geçecektir. Böylece İsa Mesih'in şahsında yeryüzü barışı ve krallığı tesis edilmiş olacaktır.⁴⁶ Bu inancı paylaşan Evanjelik gruplar İsrail'e hararetle biçimde destek vermekte ve her yıl milyarlarca doların bu devlete yardım olarak gitmesine öncülük etmektedirler. İsrail'e ilişkin bu tutumlarının altında Grace Hallsell'in ifadesiyle Tanrı'yı kıyamete zorlama düşüncesinin yattığını söylemek mümkündür.⁴⁷

Evanjelik inanış hemen hemen tüm Protestan inanç sistemlerinden çıkabiliyor. Protestan inancından kaynaklanan ana akımlarla alt grupların birçoğu Evanjelik inancı paylaşmaktadırlar. Amerikan nüfusunun yaklaşık olarak % 25'inin Evanjelik inanca bağlı olduğu tahmin edilmektedir. Amerikan nüfusunun iki yüz yetmiş milyon civarında olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu da yaklaşık olarak altmışla yetmiş milyon arasında bir nüfus demektir. Evanjelik gruplar yoğun bir lobi ağına sahip olmanın yanında, Amerikan yaşamının hemen hemen her alanında kurumlaşma yoluna giderek kamusal alana damgalarını vurmaya çalışmaktadırlar. Ulusal düzeyde lobi faaliyetlerini sürdürmek üzere kurulan Hristiyan Koalisyonu ile Evanjeliklerin Ulusal Cemiyeti adlı iki şemsiye kuruluşun yanı sıra, neredeyse kamusal yaşamın her alanına nüfuz etmek üzere kurumlaşma yoluna gidilmiştir. Özellikle

öğrencilere yönelik çalışan Kaptanlar ile Mesih için Kampus Mücahitleri gibi örgütler milyonlarca öğrencinin bu inanaşa girmesini sağlamaktadırlar. Gençlere yönelik bu tür grupların etkisi altında Evanjeliklerin ezici çoğunluğunun genç yaşta insanlardan oluştuğu bilinmektedir. Yine meselâ hemşirelerden üniversite profesörlerine, sanatçılardan siyasetçilere ve hukukçulara kadar uzanan genişçe bir alanda her mesleği etkileri altına almaya çalışan dernekleri bulunmaktadır. Özellikle yasal normları etkilemek üzere kurulmuş olan Hristiyan Hukuk Cemiyeti ve Pat Robertson tarafından kurulmuş olan Hukuk ve Adalet için Amerikan Merkezi adlı dernekler seküler kesim arasında derin endişelere yol açmaktadır.

Evanjelik inancın temel karakteri muhafazakâr Hristiyanlık olmasına rağmen, bu gruplar içinde yer alan fundamentalist (radikal) gruplar da vardır. Ancak fundamentalist grupların Amerika'da Evanjeliklerin kapsamını aşan sayıda mensubunun olduğu tahmin edilmektedir. Dinde fundamentalizm Amerika'da son zamanlarda ürkütücü boyuta ulaşmıştır. Araştırmalar Amerikan halkının yaklaşık % 40'ı düzeyindeki bir kesimin fundamentalist bir dinî yaklaşıma sahip olduklarını göstermektedir.⁴⁸ Amerikan nüfusu arasında eğitim seviyesi düştükçe dindeki fundamental yaklaşım oranında da bir artış göze çarpmaktadır. Bir tahmine göre lise altı eğitime sahip nüfusun üçte ikisinin fundamentalist olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁹ Fundamentalist gruplar "İncil neyi amaçlamışsa onu söylemiş, neyi söylemişse onu amaçlamıştır" ilkesine inanmaktadırlar. İncil'in lâf-

⁴⁶ Konuyla ilgili ayrıntılı bir tartışma için bkz. Grace Hallsell, *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak: Armagedon Hristiyan Kıyametçiliği ve İsrail*, Çev. Mustafa Acar ve Hüsnü Özmen, Ankara: Kim Yayınları, 2002.

⁴⁷ Evanjelik grupların ezici çoğunluğu bu inançta olmakla birlikte, bu inancı paylaşmayan bazı Evanjelik grupların da olduğunun altını çizmek gerekiyor.

⁴⁸ 1982'de bu yönde yapılan bir araştırmaya göre Amerikan halkının % 45'i muhafazakâr bir dinî yaklaşım benimserken, % 40'ı ise fundamentalist bir yaklaşım biçimini benimsemektedir. Liberal dinî yaklaşım biçimini benimseyenlerin oranı sadece % 15 düzeyindedir. Bkz. National Opinion Research Center, *General Social Surveys*, 1982. Bu oranların bugün fundamentalizm lehine daha da fazla geliştiği tahmin edilmektedir.

⁴⁹ Julia Mitchell Corbett, *Religion in America* s. 189.

zını esas kabul ederek onun üzerinde herhangi bir yoruma gerek bırakmazlar. Başka bir deyişle, İncil'in açık seçik olan anlatımını esas aldıkları için diğer yorumları doğru kabul etmemektedirler. Bununla birlikte diğer inanç gruplarına karşı da oldukça sert bir tutum sergilemektedirler. Hristiyanlığın dışındaki tüm inançları reddeder, İncil'in lâfzından ibaret "tek hakikatli" bir inanç sistemini kabul ederler. Bu gruplar da Yeniden Doğuşçu inanca sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bunlar da İsa Mesih'in bir gün yeryüzüne mutlaka döneceğine ve Tanrı krallığını kuracağına inanmaktadırlar. Bu bakımdan diğer bazı Evanjelik gruplar gibi bunlar da İsrail devletinin yaşatılması için her tür politikaya ve yardım kampanyalarına destek verirler.

Kısaca, gerek kamusal alan üzerinde belli emelleri olan Evanjelik gruplarla fundamentalist gruplar, gerekse giderek özel alanlarının duvarlarını aşarak kamusal yaşam alanında varlık gösteren mütedeyyin Hristiyan gruplar Amerikan kamusal yaşamını dinî tonajı belirgin biçimde ağır basan bir renge bürümüşlerdir. Bugün Amerikan toplumunda kurumsal fuhuş bir iki eyaletin dışında tamamen yasaklanmıştır. Açık dekolteli kıyafetlerle çekilmiş fotoğraf içeren tüm yayınlar kapalı poşetler içinde satılmaktadır. Pornografik malzemelerin ulu orta yerde satılmaları imkânsızdır. Pornografik video ve kasetler, ancak varoşlarda, sadece bu tür malzemelerin satılabildiği yerlerde bulunabiliyor. Dinî gruplar kısaca, ortalama bir Amerikalının gündelik hayatında hissedilecek şekilde kamusal yaşam alanına damgasını vurmuş durumdadır. Özellikle Washington DC kentine yükledikleri özel misyondan dolayı bu kenti âdeta dinsel bir merkez hâline getirmişlerdir. Bu kent bunlar için, Müslümanların Mekke'si yahut Yahudilerin Kudüs'ü mesabesinde bir kent olmuştur.

Alenî kamusal yaşam alanının yanı sıra siyaset, ordu ve bürokrasi de belirgin biçimde

Hristiyan bir renge bürünmüştür. Ordudaki tüm kuvvetlere ve birliklere birer papaz tayin edilerek Amerikan ordusundaki askerlerin özel bir misyonla hareket etmeleri sağlanmaktadır. Bir önceki Kongreyi oluşturan üyelerin % 99'u belli bir inanç grubuna bağlı idi.⁵⁰ Bugün Amerika sathında faaliyet gösteren yaklaşık iki bin radyo ve televizyon istasyonu, dört bin civarında dinî yayın satan büyük ölçekli kitabevi, bin civarında süreli yayın, yüzlerce gazete, binlerce eğitim ve yardım kuruluşu ile dinî gruplar kamusal alana hükmetme noktasına gelmişlerdir. İlk, orta, lise ve üniversite düzeyindeki özel eğitim kurumlarının ezici çoğunluğu dinî gruplara aittir. Meselâ Katolikler sadece ilk ve orta öğretim düzeyinde onbin civarında okul işletmekte, bu okullarda üç milyonun üzerinde öğrenci eğitmektedirler. Evanjelik dinî gruplar tarafından işletilen ve sayıları onbinlerin üzerinde olan bu tür okullarda milyonlarca öğrenci eğitim görmektedir.⁵¹ Bugün Amerika'daki tüm üniversitelerin % 40'ının üzerindeki bir kesimi kiliselere mensuptur. Alt düzeydeki eğitim kurumlarına gelindikçe dinî grupların eğitim üzerindeki ağırlığı da artmaktadır. Kolej düzeyindeki eğitim kurumlarının % 60'ı, lise ve altı düzeydeki okulların ise % 70'inin üzerindeki bir oranı kiliselere aittir. Amerika'daki eğitim sisteminin özerk olarak işlediği ve okulların kendi müfredatlarını belirlemede serbest oldukları düşünüldüğünde bu tür eğitim kurumlarında nasıl bir dindar kuşağın yetiştirildiğini tahmin etmek güç değildir.

Nitekim yapılan araştırmalar Amerikalıların gelişmiş toplumlar arasında en dindar toplum olduğunu ortaya koymaktadır. Avrupa ile karşılaştırıldığında Amerika'daki dindarlık oranının yaklaşık Avrupa'nın iki katı kadar olduğu

⁵⁰ James E. Wood, Jr., "Public Religion Vis-à-Vis the Probetic Role of Religion", *The Power of Religious Publicus*, s. 39.

⁵¹ Robert B. Fowler ve Allen D. Hertzke, *Religion and Politics in America*, s.33.

görölmektedir. Meselâ Amerikalıların % 70'i ölümden sonraki hayata inandığını belirtmektedir. Bu oran Avrupa'da % 30 düzeyindedir. Yine Amerika'da nüfusun % 40'ı günlük herhangi bir ibadet yaptıklarını ifade etmektedirler. Oysa bu oran Avrupa'da % 20'nin altındadır. Amerika'da "Tanrı sizin yaşamınız için ne kadar önemlidir?" sorusuna "önemlidir" şeklinde cevap verenlerin oranı % 80'in üzerinde iken, bu oran Avrupa'daki birçok ülkede % 60 düzeyinde, Japonya ve Fransa'da ise % 50'nin altında bulunmaktadır.⁵² Yapılan araştırmalara göre Amerikan nüfusunun % 40'ı ibadet etmek üzere düzenli olarak kiliseye gitmektedir. Ancak Amerikan toplumundaki bu yüksek dindarlık eğilimine rağmen, halkın büyük bir kesimi devletle kilise arasındaki ayrılık ilkesine taraftardır. Başka bir deyişle devletin dinin işlerine, dininse devletin işlerine karışmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu şekilde düşünenlerin oranı % 60 düzeyindedir.⁵³ Ayrılık ilkesini dinî grupların ekseriyeti savunmaktadırlar. Çünkü onlara göre kilise ile devlet arasındaki ayrılık duvarı devletin kendi yakalarından elini çekerek kendilerini özgür bıraktığı anlamına gelmektedir. Yoksa kendilerinin kamusal alana damgalarını vurmalarına engel teşkil etmiyor bu.

Amerika Dünyaya Işık Tutabilecek mi?

Bir Hristiyanlık tarihçisi olan Philip Schaff Amerika'nın yüklendiği misyonu daha 1850 yılında şu ifadelerle dile getirmekteydi: "Amerika geleceğin ülkesidir; bu yönüyle dünyaya ve kilise tarihine adanmış yegâne toplumdur."⁵⁴ Amerika'nın dünyadan sorumlu bir ülke olmasına ilişkin misyonu ile Hristiyan dün-

yada üstlenmiş olduğu misyon Amerikan toplumunun bilinç altına yerleşmiş bir husustur. Amerikan toplumuna yön verme kabiliyetine sahip her bireyin bilinçaltında bu misyonun kırıntılarını görmek mümkündür. Dünyayı aydınlatma misyonu ve toplumu buna şartlandırmada rol oynayan en önemli dinamizmin kaynağı din olmuştur. Amerikan toplumu, dini sadece zorunlu nedenlerden dolayı değil (ilk Püritenlerin buraya gelmiş olmasından dolayı) fakat onu kendi tarihlerinde ve kültürel arka plânlarında var olan bir boşluğu doldurmak üzere önemli bir referans olarak kullandılar.

Avrupa'ya baktığımızda Avrupa medeniyetinin inşasında Hristiyanlık hiç kuşkusuz Orta Çağ boyunca Avrupa toplumuna kazandırdığı kurumlarla bu medeniyetin inşasında önemli bir rol oynamıştır.⁵⁵ Ancak Hristiyanlığın yanı sıra, Avrupa Grek, Helen, Roma, Rönesans ve Reform ile Aydınlanma düşüncelerinin ve kurumlarının sentezini yaparak bugünkü uygarlığının temelini atmıştır. Bütün bu birikimlere modern dönemde, başta din ve mezhep savaşları olmak üzere, yaşadığı deneyimleri de ilâve edince Avrupa, hem teorik hem de pratik zengin bir tarihsel arka plân ile medeniyetini inşa etmiştir. Oysa Amerikalılar Avrupa'daki bu birikimden izler taşımakla birlikte, esasında göçten sonra tarihsel zembereği boşalmış bir geçmişle işe koyuldular. Başka bir deyişle, Amerikalılar uygarlıklarını tesis ettiklerinde ellerinde Püritenlerin buraya taşıdığı dinsel birikimin yanında, sadece entelektüellerin ve kurucu liderlerin tanıştığı li-

⁵² *A.g.e.*, s. 30.

⁵³ Ted G. Jelen ve Clyde Wilcox, *Public Attitudes Toward Church and State*, New York: M. E. Sharpe, 1995, s. 59.

⁵⁴ Aktaran Walter H. Conser Jr. ve Swener B. Twiss, "Editorial Introduction: Past Traditions, Future Directions", *Religious Diversity and American Religious History*, s. XII.

⁵⁵ Avrupa Orta Çağını genel olarak karanlık bir çağ olarak kabul etme alışkanlığımız vardır. Halbuki Orta Çağ çeşitli felsefi düşünceye kapalı olmaktan dolayı bu nitelermeyi hak ediyor olsa da tesis ettiği kentlerle ve geliştirdiği serbest piyasa ekonomisi anlayışıyla bu uygarlığın oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Meselâ Michael Novak, kapitalizmin ruhunun Protestanlıktan çok, Orta Çağ boyunca ekonomiye serbest piyasa mantığıyla yaklaşan Katolikliğe dayandığını iddia etmektedir. Bkz. Michael Novak, *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York: Free Press, 1993.

beral felsefî birikim vardı. Avrupa'nın sahip olduğu tarih, felsefe, pratik deneyim, hatta ideoloji eksikliğinin yerini doldurmak üzere Amerikalılar dini ön plâna çıkarmışlardır.⁵⁶

Avrupa'nın, son dört yüzyıllık tarihinde mimarî, sanat, kültür, estetik ve felsefe alanlarında meydana getirdiği açılımın Amerika'daki karşılığının din ve dinî yorumlardaki zenginlik ve açılım olduğunu söylersek fazla abartmış sayılmayız. Bu bakımdan Amerikan toplumu gerçekten çok yönlü felsefî bakış açısından, zarafetten, incelikten ve estetik anlayıştan büyük ölçüde mahrumdur.⁵⁷ Dinsel fanatizmin Amerikan toplumunda tutmasının ve her geçen gün yaygınlaşmasının altında yatan temel neden budur. Avrupa'da toplumun değişik yaşam biçimi parametreleri üzerinden büyükçe bir toplumsal farklılaşma meydana gelmesine karşın, Amerika'da bu farklılaşma parametresinin daha çok dinsel yaşam alanında gelişiyor olması bundan kaynaklanıyor. Yine Avrupa'daki inceliğin ve estetiğin yerini Amerika'da kaba çıkarıcılığın ve ihtişamın almış olmasının arka plânında da bunu aramız gerekiyor.⁵⁸ Bu aynı zamanda Amerikan

siyasetinin, özellikle dış politikasının neden ilkelerden hareketle yapılmadığının, daha çok çıkar ilkesine göre sürdürüldüğünün de ipuçlarını vermektedir.⁵⁹

Amerikan modeli din-devlet ilişkisi konusunda iki noktada açılım sağlayan bir özelliğe sahiptir. Bunlardan birincisi, bu model modernist düşünürlerin modernleşmenin gelişmesine paralel olarak dinin toplumun yaşamından zamanla çıkacağına ilişkin öngörülerinin geçersizliği noktasıdır. Başta Auguste Comte olmak üzere pozitivist düşünürlerle müteaddiyin modernist düşünürler, modernleşme endeksinin yükselmesine paralel olarak toplumdaki dinsel ve geleneksel değerlerin yerini rasyonel modern değerlerin alacağı varsayımında bulunmaktaydılar. "Evren hakkındaki bilgimizin artmasına paralel olarak Tanrı'nın var olma alanının daraldığını" düşünen Comte, pozitivist bilimsel yaklaşımla birlikte dinin toplumun yaşamından çok kısa bir zaman içinde çıkacağını ve izlerinin silineceğini beklemekteydi. Max Weber de toplumsal rasyonelleşme endeksinin artmasıyla toplumun dogmatik geleneksel değerlerden uzaklaşacağını altını çizmekteydi.⁶⁰ Gerek radikal, gerekse ılımlı modernist düşünürlerin bize anlattığı şey rasyonel modern değerlerle, geleneksel dinî değerlerin birbiri-

⁵⁶ Amerikan Bağımsızlığından sonra toplumsal deneyim adına yaşanan tek olay siyahların eşitsiz duruma başkaldırıları anlamına gelen 1950'li yıllarda başlayan Sivil Haklar Hareketi'dir. 1955 yılında zenci bir işçinin, otobüs şoförünün uyarısına rağmen otobüsün arkasına geçmeyip ön koltukta oturması üzerine otobüs şoförü tarafından hakarete uğrar. Bunun üzerine Martin Luther King ve diğer zenci liderler tarafından başlatılan Sivil Haklar Hareketi kısa bir süre içinde başarıya ulaşır ve 1964 yılında Medeni Haklar Kanunu yayınlanır. Ancak bu kanun, mimarı olan John F. Kennedy, kardeşi Robert Kennedy ve Martin Luther King'in yaşamına mal olmuştur. Medeni Haklar Hareketi ile ilgili ayrıntılı bir kaynak için bkz. Brian Ward ve Tony Badger, (eds.), *The Making of Martin Luther King and the Civil Rights Movement*, London: Macmillan, 1996. Ayrıca bkz. Jack E. Davis, *The Civil Rights Movement*, Malden, Mass.: Blackwell, 2001.

⁵⁷ Buradaki incelikten kültürel ve siyasal inceliği kast etmekteyiz. Yoksa Amerikalılar bireysel olarak gerçekte çok kibar ve nazik insanlardır.

⁵⁸ Amerikan kültüründeki ihtişamı daha çok mimarîde görmekteyiz. Amerikan sathına hâkim olan mimarî anla-

yıştta ön plâna çıkan Amerikan üstünlüğünü, kuvvet ve kudretini ifade eden ihtişamdır. Bu bakımdan binalara incelik, zarafet ve estetikten ziyade heybetli bir görüntü ve ihtişam hâkim olmaktadır.

⁵⁹ Avrupa ile karşılaştırdığımızda İngiltere dışındaki devletlerin dış politikalarında hâkim olan temel ölçü "insan hakları" ilkesidir. Avrupalı ülkelerin bu ilkeyi tutarlı bir şekilde dış politikada politik bir tutuma dönüştürdüğünü görebilmekteyiz. Oysa Amerika'nın dış politikasına hâkim olan temel anlayış Amerikan çıkarıdır. Bu çıkar uğruna Amerika dış politikada hem etik değerleri hem de uluslararası hukuku rahatlıkla by-pass edebilmektedir. 11 Eylül Olayları münasebetiyle Amerikan dış politikasında gördüğümüz manevralar bunu bir kez daha ortaya koymuştur.

⁶⁰ Konuyla ilgili ayrıntılı bir tartışma için bkz. Bryan S. Turner, *Max Weber: From History to Modernity*, London and New York: Routledge, 1992.

nin zıddı olduğu ve bu ikisinin bir arada bulunamayacağı varsayımdır. Oysa Amerikan modeli bu varsayımı geçersiz kılmıştır. Bugün Amerika gerek siyasal, gerek ekonomik, gerekse toplumsal ve kültürel modernleşme yönünde en üst noktalarda bulunan bir toplumdur. Amerika'daki bu modernleşme trendi geleneksel dinsel değerleri by-pass etmeyi gerektirmemiş, aksine onlarla birlikte var olmayı başarabilmiştir. Bu yönüyle Amerika'nın modernle geleneği buluşturan, ikisinin sentezini yapan bir model oluşturduğunu söyleyebiliriz.⁶¹

Ekonomiden siyasete, toplumsaldan satsal ve entelektüel alana kadar uzanan genişçe yelpaze içinde temel modern değerlerin "özgürlük", "eşitlik", "farklılaşma", "hukukun üstünlüğü"; geleneksel değerlerinse "Tanrı", "din", "aile bağları", "yardımlaşma" gibi değerler etrafındaki vurgularda yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Modern değerler "insan" etrafında yoğunlaşırken, geleneksel değerler Tanrı inancını etrafında yoğunlaşmaktadır. Her inanç ve kültür sistemi Tanrı inancını ve ona bağlı değerleri kendi formatı içinde şekillendirmiş olsa da tek tanrılı dinlerin hemen hemen aynı değerlere sahip olduklarını söylemek mümkün. İnsan eksenli modernitenin çatı kavramı diyebileceğimiz değeri "rasyonalite"dir. Buna karşın gelenekselin çatı kavramı "inanç"tır. Amerikan toplumu rasyonalite ile inancın sentezini son derece başarılı biçimde yapmış ve bunu demokratik sistemle hayata geçirmiştir. Bu iki değerın demokratik sistem içindeki sentezi özgürlüktür.⁶² Yukarıda ifade

ettiğimiz gibi Avrupalı modernist düşünürler bu iki çatı kavramı karşıt kavramlar olarak algılamış ve bunun Avrupa'daki, özellikle Kıta Avrupa'sındaki pratiği de uzun zaman (en azından Soğuk Savaş yıllarına kadar) bu şekilde devam ede gitmiştir. Oysa Amerikalılar akıl ile inancın sentezini yapmayı ve bunu bir özgürlük felsefesine dönüştürmeyi başarmışlardır. Bugün özgürlük kavramı ve onun etrafındaki talepler Amerika'da sadece seküler kesimin değerleri olmaktan çıkmış, geleneksel dinî kesimlerin de önemli bir değeri hâline gelmiştir. Hatta Amerikan dinî grupları için sekülerleşme devlete karşı inanç özgürlüğünü ifade etmektedir. Aynı şekilde seküler kesimler de dinî kesimlerin inanç kavramına ve buna ilişkin değerlere sahiptirler. Amerikan toplumunda marjinal denecek kadar az olan ateist kesimleri bir kenara bırakacak olursak, seküler kesimin genel olarak inanç ve bunun etrafındaki değerleri özümseydiğini söyleyebiliriz.

Amerikan modeli ikinci olarak dinin bir toplumun ihyasında ve bir uygarlığın inşasında oynadığı rolü göstermektedir. Din gerçekte geleneksel toplumlarda belki de esamisi okunmayan bazı toplumları alıp uygarlığın bir aktörü hâline getiren önemli bir kaynak olmuştur. Meselâ Araplarla Türkler bu konuda bariz örnekler oluştururlar. Araplar İslâm'dan önce birer bedevî kabileler, Türklerse Orta Asya steplerinde önemi olmayan no-

Amerika kurulduğu günden beri hep büyüdü, Vietnam dışında girdiği savaşların tümünü kazandı. Kısaca hep kazanmaya, başka ulusların içine nüfuz etmeye alışık. 11 Eylül ile birlikte ilk kez evinde, deyim yerindeyse can evinden vurulmuş oldu. Amerikan siyasal kültüründeki çok yönlülüğün eksikliği burada kendini bariz biçimde hissettirdi. Sığ yönlü siyasal kültür bu olayı vakar, enginlik ve sükunetle karşılamayı engelleyici olduğu için Amerika refleksif bir tutumla özgürlükleri daraltıcı, insan haklarını ihlâl edici politikaları alelacele yürürlüğe soktu. Ancak bu politikaları uzun süre götürmesi mümkün değildir. Şayet özgürlük ayağını kıracak olursa Amerika, Amerika olmaktan çıkar. Onu var eden temel değerler sarsılır ve Amerikan uygarlığı bugünkü görkemini yitirir.

⁶¹ Amerikan örneğinde Protestanlıkla sekülerizm arasındaki uyumla ilgili bir tartışma için Bkz. Ali Yaşar Sarıbay, "Protestanlık ve Sekülerizasyon: Sosyolojik Bir Bakış", *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, İstanbul: İletişim, 1994, s. 71-84.

⁶² 11 Eylül olaylarından sonra Amerika'da özgürlüğün alanını daraltıcı nitelikte politikalar yürürlüğe sokuldu. Ancak unutulmamalıdır ki "özgürlük" ve "inanç" Amerikan uygarlığının iki sacayağını oluşturmaktadır. Bu ayaklardan birinin yok olması bu uygarlığın çökmesi anlamına gelir.

mad topluluklardı. Oysa İslâm dini ile tanışan Araplar Çin, Hint ve Avrupa içlerine kadar genişleyen büyük imparatorluklar kurdular. Selçuklu ve Osmanlı uygarlığı ile Avrupa'nın bağrında tarih sahnesine çıkan Türkleri taşıyan ruhun da İslâm olduğundan kuşku yoktur. Yine Avrupa'yı Avrupa yapan unsurlardan birinin Hristiyanlık olduğunu söyleyebiliriz. Arka plânında Grek ve Roma birikimi olmakla birlikte, Avrupa kimliğini bu din ile tekamül ettirmiştir. Avrupa'da entelektüel sınıf, Aydınlanma hareketiyle birlikte felsefeyi dini ikame etmek üzere kullanmıştır. Ancak Avrupa dinsel kimliğinden hiçbir zaman sıyrılmadı ve dinin toplumsal işlevlerinde anormal bir değişme yaşanmadı. Amerikan toplumunda dine karşı entelektüel bir hareketin gelişmemiş olmasının da avantajıyla din toplumsal değer, kurum ve ilişkiler ağına derinden nüfuz edebilmiştir.

Dinin Amerikan uygarlığında oynadığı kritik rolü gösteren olaylardan biri 11 Eylül Olayı münasebetiyle gözler önüne serildi. Bu olayın akabinde Amerika'yı sıradan vatandaş ve yöneticileriyle harekete geçiren güç din oldu. Amerikan Devlet Başkanlığı tarafından Ulusal Katedralde gerçekleştirilmek üzere ilân edilen anma ve dua merasimini CNN televizyonu "Amerika'nın Ruhu: Ulusal Katedral" (*Spirit of America: The National Cathedral*) şeklinde duyurdu ve merasimi sonuna kadar bu spotla ekranlarına taşıdı. Katedraldeki ayin merasiminin organizasyonu, bu ayine katılanlar ve merasimin yapılış tarzı aslında Amerikan modelini özetler nitelikte. Bir kere merasimde tüm mevcut ve eski siyasetçilerin yanı sıra, en yüksek askerî erkân, senato, kongre ve hükümet üyeleri yer aldı. Asker, merasimde en aktif biçimde yer alan kesimi oluşturdu. Tüm merasimin düzeni askerler tarafından sağlandı. Deniz Kuvvetleri Ayin Ekibi'nin okuduğu ayin ile başlayan merasim tüm katılanların bir ağızdan ayakta

okuduğu "Ey Tüm Geçmiş Zamanlarda Yardımcımız olan Tanrı" (*Oh God Our Help in Ages Past*) ilâhisi ile devam etti. Bu ilâhiden sonra açılış konuşmasını yapan bayan görevli konuşmasına "Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Budist kısaca tüm inançtan insanlar buraya sevginin nefretten daha üstün olduğunu göstermek için bir araya gelmiş bulunuyoruz" diyerek başladı. Bu vaazdan sonra kürsüye çıkan zenci Katedral Dekanı konuşmasına "Ey Muhammed, İsa ve Musa'nın Tanrısı" şeklinde başlaması oldukça anlamlı idi. Denyce Graves'in büyük bir huşu içinde okuduğu "Güzel Amerika" (*American the Beautiful*) melodisinden sonra sırasıyla Hristiyan, Müslüman ve Yahudi din adamları çıkarak birer konuşma yaptılar. Son konuşmayı Devlet Başkanı sıfatıyla yapan Bush, "Tanrı'nın önündeyiz ve ona söz veriyoruz" diye başlayan konuşmasını, "Tanrı Amerika'yı Korusun" diye bitirdi.

Aslında bu seremoni Amerikan modelini çok yalın bir şekilde özetlemektedir. Buradan çıkarılabilecek birkaç nokta bu çerçevede önemlidir. Her şeyden önce, din ve onun ulusal sembolü olan Katedral Amerikan toplumunun ve devletinin ruhu olarak kabul edilmektedir. En üst düzeydeki kutlama merasimi Tanrı'nın huzurunda ve onun mekânında yapılır anlayışı açıkça gösterilmektedir. İkincisi, sadece halkın oy desteğine ihtiyacı olan siyaset dünyası değil, aynı zamanda askerî ve sivil bürokrasi de din ile iç içedir. Bu tür ayinlerde başrolde yer alması ve bir ayin ekibiyle merasimi organize etmesi askeriyenin dinsel bir kimlik ve misyonla yoğrulduğunu göstermektedir. Üçüncüsü, Ulusal Katedral'in başında bir zencinin olması Amerika'da ırk ve etnisite arasındaki eşitlik konusunda sembolik bir gösterge oluşturmaktadır. Dördüncüsü, ayinde Hristiyan, Müslüman ve Yahudi sıralaması İslâm'ın Amerikan devleti nezdinde Yahudilikten daha üst bir

noktaya geldiğini göstermektedir. Son olarak da, bütün devlet erkânının Amerika düzeyinde en yüksek mekân olarak kabul edilen Katedralde Tanrı'nın huzuruna çıkması ve ona Devlet Başkanı ağzıyla söz vermesi, Amerika'nın Tanrı'ya karşı sahiplendiği özel misyonu göstermektedir. Başka bir deyişle, Amerika, politikalarını Tanrısalsal buyrukları yerine getirmenin bir parçası olarak kabul etmektedir. Unutulmamalıdır ki her ulusun nihaî varlığı ulusun kendisidir. Atıf oraya yapılır. Oysa Amerikalılar için nihaî varlık Tanrı'dır ve Amerika onun gölgesinde hareket ederek onun buyruklarını yerine getirmektedir. "Tanrı'nın Gölgesinde Bir Millet" ifadesi bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Toplumların başarılarının altında yatan en önemli faktörlerden biri "toplumsal birlik ve beraberlik" ruhudur. Bunu sağlamaksa toplumsal grupların ya da bireylerin değil, devletlerin görevidir. Bu, bireylerin ya da toplumsal grupların kendi taleplerinden, isteklerinden, inançlarından, kısaca özgürlüklerinden ödün vermesiyle sağlanabilecek bir şey değildir. Birlik ve beraberlik ruhunun yaygınlaştırılması için sistemin mutlaka "özgürlükçü" ve aynı zamanda "katılımcı" bir karakter taşıması gerekir. Özgürlük, devletin bireylerin yakasından elini çekerek onların her tür seçim hürriyetine sahip olmasına imkân tanınmasıdır. Katılım ise bireylerin kendilerini var eden değerlerinden ve kimliklerinden ödün vermeden sisteme dahil edilmelelidir. Kendini daraltarak katılım imkânını kısıtlayan sistemlerin gerçekte birer bölücü ve dışlayıcı olduğunu düşünebiliriz. Her yönüyle dünyanın en renkli çizgilerine sahip Amerika'da farklılıkları bir başarı dinamiğine dönüştüren unsur sistemin özgürlükçü ve katılımcı özelliğidir. Amerika'daki dinî grupların modernleşmesinden, demokratikleşmesinden kaynaklanan bir şey değildir bu. Aksine yukarıda ifade ettiğimiz gibi Amerika'da, belki

de dünyanın başka yerinde görülmeyecek ölçüde yaygın bir dinî fanatizm gelişmektedir. Özgürlükçü ve katılımcı sistem bu tür dinî grupların yanı sıra, son derece marjinal ve ekstrem varlıkları da kendi içinde fonksiyonel birer varlığa dönüştürebilmiştir.

Amerika'da böyle bir sistemi mümkün kılan şey nedir? Amerikan sisteminin dört özelliği bu sistemin özgürlükçü ve katılımcı olmasını sağlamıştır. Michael Novak'ın tespit ettiği gibi Amerikan sisteminin birinci özelliği sivil toplumun devlete baskın olmasıdır.⁶³ Sivil toplum sadece fiziksel varlığı itibarıyla devletten daha geniş değil, aynı zamanda toplumun kültüründe de devletten daha anlamlı ve derin bir yere sahiptir. İkincisi, Amerika'da demokrasinin en önemli sosyal kurumu dindir. Din hem toplumsal motivasyonu sağlayan hem de siyasal değerlerin toplumsal altyapısını oluşturan en yaygın ve etkili kurumdur.⁶⁴ Üçüncü olarak devletle kilise birbirinden ayrı olmasına rağmen dinle siyaset içi içe geçmiştir. Ancak bu süreçte din etkileyen, siyasetse etkilenen taraf olmaktadır. Dördüncü olarak dinle siyaset sadece özel yaşam alanında bir araya gelmiyor, aynı zamanda kamusal alanda da bir araya geliyorlar. Dolayısıyla din kamusal yaşam alanında da siyasete damgasını vuran, onu yönlendiren bir kaynak olmaktadır. Amerikan sisteminin özgürlükçü ve katılımcı karakterini besleyen son bir faktör de serbest piyasa ekonomisidir. Devletin ekonomik yaşamın içinde yer almaması, ekonomik kaynakların ve aktörlerin piyasa dinamikleriyle hareket etmesine, dolayısıyla sivil toplumun

⁶³ Michael Novak, *Three in One: Essays on Democratic Capitalism, 1976-2000*, New York etc.: Rowman, 2001, s. 100-102.

⁶⁴ Amerikan toplumu örneğinde demokrasi ile din arasındaki ilişkiyle ilgili bir tartışma için bkz. A. James Reichley, *Religion in American Public Life*, Washington DC.: The Brookings Institution, 1985. Bu kitaptan özellikle "Religion and Democracy" başlıklı bölüme bkz. s. 341-389.

gelişmesine yol açmıştır. Devletin, toplumun tüm kaynaklarına hükmedecek genişlikte olmaması, sınırlı bir faaliyet ve kapsam alanına sahip olması onu otoriter bir politik kaynak olmaktan da çıkarmaktadır.

Son olarak şunu söyleyebiliriz: Barbarlıkla medeniyet arasındaki ince çizgide yer alan iki tutum vardır: Sözleşme ve zor. Bu iki değer bir aile yapısını, bir köy, klan, cemaat ya da toplumun barbar bir yapıda veya medenî bir kulvarda yürümesini sağlayan değerlerdir. Medeni toplumların yönetim biçimleri sözleşmeye dayanır. Sözleşmede iki taraf ve iki tarafın karşılıklı istekleri söz konusudur. Anlaşma ancak iki tarafı da memnun edecek bir noktada sağlanır. Bu sözleşme her zaman, bir pazar yerindeki alışverişte olduğu gibi açık biçimde yapılmaz. Gelenek, görenek, ahlâki değerler ve genel geçer ilkeler bunu mümkün kılabilir. Ancak açık bir sözleşme şeklinde yapılmamasına karşın medenî bir toplumda yöneticiler keyfi tutumlarına göre davranmaz, toplumun isteklerine karşı duyarlı kalır. John Rawls'un altını çizdiği gibi bu tür toplumlarda herkes aynı adalet ilkelerine tâbi olduğunu bilir, bu adalet ilkelerini yürürlüğe sokacak siyasal ve hukuksal kurumlara karşı güven besler.⁶⁵

Bu tür toplumlar iyi organize olmuş toplumlar olmanın yanında, gerçekte ahlâki değerler üretebilen toplumlardır da. Amerikan toplumunda özgürlükle inancın adalet mekanizmasına kattığı değerlerin "yasal kurallar" ile "ahlâki kurallar"ın olduğunu söylemek mümkündür. Özgürlük düşüncesinin beslediği yasal normlara ilâve olarak, inançla beslenen ahlâki normların Amerikan toplumunda adalet mekanizmasının omurgasını oluşturduğunu söyleyebiliriz.⁶⁶

⁶⁵ John Rawls, *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1993, s. 35.

⁶⁶ Dinî değerlerden soyutlanan ve bu değerlerden doğan boşluğu dolduracak güçlü bir kaynağı devreye sokamayan toplumlarda ahlâki değerlerin büyük ölçüde dejenere ol-

Oysa medeniyetin dışında kalan toplumlar da, gruplarda ya da aile yapılarında karşılıklı sözleşme ve tekabülîyet ilkesi geçerli olmadığı için ahlâki değerlerde büyük bir aşınma yaşanmaktadır. Sözleşme yerine korku politikasının hâkim olduğu bu tür toplumlarda üstün olan elindeki güçten yararlanarak zayıfa daima hükmetme yoluna gider, zayıfın isteklerini göz önünde bulundurmaz. Bu tür toplumların yöneticileri kuvvet ve kudretlerini sahip oldukları ekonomik güç, siyasal otorite ya da silâh gücünden alırlar. Bu da sözleşmeyi geçersiz kıldığı için bu tür toplumlarda toplumla devlet arasında dinmek bilmeyen gerilim, gerginliklerin yaşayıp gitmesine neden olur.

Amerikan toplumu gerçekte sözleşme üzerine bina edilmiş bir toplumdur. Yöneticilerle yönetilenler arasında Pürüten inançtan, geleneksel değerlerden, ahlâki ilkelerden, piyasa dinamiklerinden ve demokratik katılım imkânlarından beslenen bir karşılıklı tekabülîyet vardır. Yöneticiler toplumun beklentilerine, isteklerine, inançlarına ve tercihlerine karşı duyarsız olmadığı gibi, yönetilenler de yöneticilere karşı genel olarak bir güven hissi beslerler. Bu da ahlâki değerleri toplumun tüm katmanlarına yayan bir sistemin Amerika'da hâkim olduğu anlamına gelmektedir. Böyle bir sistem ister istemez başarılı olarak işlemektedir. Bu sistem yaklaşık iki yüz yıl önce gün yüzüne çıkan bir toplumu bugün dünyanın en önemli gücü hâline getirmiştir. Bu güç tüm dünya toplumlarını aynı dinamikler etrafında bir araya getiren küreselleş-

duğu genel olarak bilinmektedir. Dünyada yolsuzluk ve rüşvetin yüksek olduğu, buna karşın ahlâki ve hukukî değerlerin zayıf olduğu toplumların genelde bu kategoride yer alan geçiş aşamasındaki toplumlarda görülmesi tesadüf değildir. Bu tür toplumlar yaşadıkları hızlı değişim sürecinde geleneksel dinsel kurumlardan doğan boşluğu tam anlamıyla dolduracak yasal normlar yerleştirememektedirler. Ortaya çıkan ahlâki değerlerdeki aşınmanın buradan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

me süreci içinde insanlık için çok büyük bir anlam taşımaktadır. Amerika bu gücü insanlığın hayrına kullanarak medeniyet ışığını tüm yeryüzü sathına yayabileceği gibi, gücünü bir hikmet kaynağı olmaktan çıkarıp insanlığın felâketine de dönüştürebilir. Birleşmiş Milletler dahil olmak üzere bugün Amerika'yı frenleyebilecek herhangi bir uluslararası güç yoktur.

Amerikan toplumuna özgü olan üç nokta Amerika'nın dünya insanlığını aydınlatmada oynayabileceği rolü tehlikeye atmaktadır. Bunlardan birincisi dinî gruplar arasında giderek gelişen fanatizm, ikincisi ve esas önemlisi Amerika'daki lobi faaliyetleri, üçüncüsü ise Amerika'nın giderek kuvvete dayanan ve tutarlı ilkelerden soyutlanan dış politika anlayışı. Grup dinamiğinden beslenen Amerikan demokrasisi lobi faaliyetlerini mümkün kılan süreç içinde güçlü grupların sisteme damgasını vurmasına müsait bir zemin hâline gelmektedir. Özellikle fanatik dinî grupların, silâh tüccarlarının, mafyanın, rant kollayıcı kesimlerin lobi faaliyetlerine yönelmesi ve bu alana büyük harcamalar yapması Amerikan toplumunun temel alt yapısını oluşturan sözleşmeye ilişkin değerlerde bir tahribata yol açabileceği ve demokratik sistemi bir çete demokrasisine dönüştürebileceği endişesini barındırmaktadır. Bu güçler Amerika'daki ahenkli sistemi bozabilecekleri gibi, Amerika'yı dünya insanlığı üzerine salan bir anlayışa da yönelebilirler. Bu gruplar Amerika'yı dünyada barışa katkı sağlayan bir ülke olmaktan çıkarıp dünya istikrarsızlığının, ye-

ni bir dünya kaosunun, hatta savaşının merkezine yerleştirebilirler. Bugün Amerikan uygarlığını bekleyen en önemli tehlike budur.⁶⁷ Bunun yanı sıra, dış politikasında uluslararası hukuku, ahlâkî ilkeleri, muhatap olduğu toplumların vicdanını bir yana bırakan ve giderek kuvvete dayanan dış politikası Amerika'yı bir hikmet merkezi olmaktan hızla uzaklaştırmaktadır. Dünyayı aydınlatacak meşaleyi taşıyabilmesi için Amerika'nın hem siyasal, hukuksal ve ekonomik kurumlarını zorun denetiminden kurtarması, deyim yerindeyse içindeki safrayı temizlemesi; hem de uluslararası arenada zorba bir güç olmaktan uzaklaşması gerekir.⁶⁸ Aksi taktirde Özgürlük Abidesinin elinde taşıdığı meşale, dünya insanlığını aydınlatacak bir ışığa değil, karanlığa ve kaosa sevk eden bir bombaya dönüşebilir.

** Bu çalışmanın alan araştırması Harvard Üniversitesi bünyesinde yer alan Center for Middle Eastern Studies ve Center for the Study of World Religions adlı iki merkez ile Washington'da bulunan Atlas Ekonomik Research Foundation adlı vakfın katkılarıyla mümkün olmuştur. Bu katkıdan dolayı bu kurumlara şükranlarımı bir borç bilirim.*

⁶⁷ Son Devlet Başkanı Bush'un seçim sürecinden bu makalenin yazıldığı tarihe kadar devam eden yönetim tarzı bu tür odakların Amerikan sistemine ne kadar fazla etki edebildiğini bariz biçimde göstermektedir.

⁶⁸ 11 Eylül olayları sonrasında Amerikan dış politikası özellikle Orta Doğu ile ilgili politikaları böyle bir izlenim vermekte. Bu izlenim İslâm dünyasında Amerika'ya karşı derin bir nefret duygusu uyandırmaktadır.